

Encycl. 0.

52

112

STAMPFEL-FÉLE  
ANYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

138.

Dr. Balogh Arthur

ALKOMÁNYTAN.

Fra 60 Hll. - 30 kr.

POZSONY-BUDAPEST  
KIADJA  
STAMPFEL K.

КНИЖНИЦА  
ИМПЕРАТОРА

STAMPFEL-FÉLE  
TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

— ❖ 138. ❖ —

Encycl. O.  
52/112

ALKOTMÁNYTAN.



IRTA

D<sup>r</sup>. BALOGH ARTHUR,

MAGY. TUD. AKADEMIA  
KÖNYVTÁRA



POZSONY. — BUDAPEST.

STAMPFEL KÁROLY KIADÁSA.

1903

*A tudományos zsebkönyvtár jog- és állam-  
tudományi csoportjából eddig megjelent:*

8. **Római jog. I. Institutiók.** Irta *Dr. Bozóky Alajos.*
9. **Római jog. II. Pandekták.** Irta *Dr. Bozóky Alajos.*
10. **Katholikus Egyházjog.** Irta *Dr. Bozóky Alajos.*
21. **Nemzetközi jog.** Irta *Dr. Gratz Gusztáv.*
- 31.—34. **Magyar magánjog.** Irta *Dr. Katona Mór.*
- 39.—40. **Magyar büntetőjog.** Irta *Dr. Atzél Béla.*
- 41.—42. **Bűnvádi perrendtartás.** Irta *Dr. Atzél Béla.*
55. **Magyar közigazgatási jog.** Irta *Dr. Falcsik Dezső.*
56. **Alkotmányi politika.** Irta *Dr. Gratz Gusztáv.*
- 57./57a. **Magyar pénzügyi jog vázlata.** Irta *Dr. Bartha Béla.*
59. **Ethika.** Irta *Dr. Somló Bódog.*
66. **A magyar váltójog.** Irta *Dr. Berényi Pál.*
74. **Államszámviteltan.** Irta *Dr. Berényi Pál.*
75. **Jogbölcelet.** Irta *Dr. Somló Bódog.*
79. **Szociológia.** Irta *Dr. Somló Bódog.*
84. **Kereskedelmi jog.** Irta *Dr. Berényi Pál.*
102. **Bevezetés a jog- és államtudományokba.**  
Irta *Dr. Kun Béla.*
- 119.—120. **Magyar protestáns egyházjog.** Irta  
*Hörk József.*
133. **Magyar közjog.** Irta *Dr. Balogh Arthur.*
- 136 **Magyar bányajog.** Irta *Dr. Katona Mór.*
- 138 **Alkotmánytan.** *Dr. Balogh Arthur.*

Követni fogja:

**Polgári perrendtartás, stb.**



## *Bevezetés.*

1. §. Az alkotmány és az alkotmánytan fogalma. Az alkotmány az állam alapszervezetének meghatározását foglalja magában. Az államnak ugyanis hogy céljait elérhesse, bizonyos külső szervezetre, szervekre van szüksége. Az állam szervei mindazok, kiknek az állam életében bizonyos feladatuk, funkciójuk van. Így tágabb értelemben az összes állampolgárok, amennyiben behatnak az állam életére. Szorosabb értelemben azonban állami szervek azok az egyesek (vagy egyes egyének összesége, pl. az országgyűlés), kik az államhatalom részeseivé válnak az alkotmány rendelkezése szerint. Az alkotmány tehát az állami szerveknek, ezen szervek működésének és az államhatalom s az államtagnak közti viszonyoknak a meghatározása.

Az a tudományszak, mely az állam szervezetével s utóbbinak működésével megismertet bennünket, az alkotmánytan.

## *I. Az állam.*

2. §. Az emberiség. A legtágabb körű kapcsolat, mely az emberek közt egyáltalán képzelhető, az emberiség. Az emberi életcélok azonban e kapcsolatban meg nem valósíthatók, mert ez az elérendő célokra való szervezettséget kíván; ez pedig egy olyan óriási társaságban, minő az összes emberi lények foglalata, lehetetlen. A közös együvé tartozás tudata, a közös célra való összműködés az egyeseknek ily rendkívüli halmazában ki nem fejlődhet.

Az emberiség (az összes emberek a földön) mint egy közület képezné a világállamot. A történelem azonban megmutatta, hogy a világállam megalakítása lehetetlen. Nagy Sándor, a rómaiak, I. Napoleon világuralmi törekvései egyaránt hajótörést szenvedtek. Az okoskodás, mely a világállamot megalakíthatónak hiszi, abból indul ki, hogy az egész emberi nem lényegileg egy; — egy személyként, vagyis egy államként kell tehát külső szervezetében is megjelennie. Tehát e szerint az egész emberiségnek egységes szervezete: a világállam, következnek az emberi nem benső, lényegi egyformaságából. Az egész emberi nem bensőleg, mivoltára nézve ugyan egy, mert a szabad szellemi és fizikai élet megvan minden embernél. Ezen túl azonban az emberi nem oly különbségeket mutat, hogy egy egységes hatalmi szervezetbe foglalásuk lehetetlen.

3. §. Nép és nemzet. A nép az egész emberiségnek egy magában zárt egésze, olyan egyének csoportja, kiket a testi és lelki tulajdonságok egyformasága, a fizikai és szellemi lét egysége tart össze.

A népben is már megvan az egységnek bizonyos foka. A nép a maga testi és lelki életének sajátosságával egy magában zárt egészet képez. Nem emberek pusztá halmaza, hanem egy egységes fogalom.

Ha az ily egyéncsoport a maga különszerűségét, sajátos felfogását külső erővel, hatalommal, állami uralommal tudja érvényesíteni, előáll a nemzet.

A nemzeti élet az emberi életnek legmagasabb színvonala. Az összes emberi célok csak a nemzeti létben lesznek elérhetőek, teljes mérvben megvalósíthatók.

A népi fokozaton is már a közös együvé tartozás, a közös célra törekvés meg van épen annál fogva, mert végső sorban minden népnek az a törekvése, hogy a nemzeti magaslatra emelkedjék. Ehhez azonban szükséges egyfelől:

hogy az illető egyéncsoportnak, a népnek, legyen bizonyos külön, tudatos felfogása az emberi élet céljairól, s ezeknek miként valósításáról és az emberi élet ezen sajátos felfogásának az összemberi haladás szempontjából értéke legyen; másfelől:

hogy legyen ereje is ahhoz, hogy ezen különös felfogását külső hatalommal (állami uralommal) valósítsa. Ezen feltételek együttes megléte emelheti fel csak a népet a nemzeti élet magaslatára. Nevezetesen csak az a nép, mely a maga különszerűségét állami uralommal képes érvényesíteni, emelkedik a nemzeti színvonalra. Ha ezen erővel, hatalommal az államalkotásra nem rendelkezik, megmarad a népi színvonalon. „A nemzet vagy állam, vagy

semmi“ (Kuncz Ignác). „Rabszolgák nemzete nem lehetséges“ (Fichte).

A nemzetnek az a képessége, melynél fogva különszerűségét külső hatalommal, uralommal tudja érvényesíteni, tehát az uralom kifejtése nevezetetik országló erőnek, országlásnak.

A nemzetfogalomba bele szokták még venni a közös származást, a közös történeti multat s a nyelv közösségét.

Azonban e jegyek egyike sem tartozik a nemzeti léthez szükségképen, azok a nemzeti fokra való emelkedésnek nem lényeges feltételei. A közös származás nem elegendő, de nem is mellőzhetlen a nemzeti létre. Olyan nemzetek, melyek tisztavérűséget mutatnának, a multban is alig voltak, ma még kevésbbé vannak, a nemzetek a vér vegyülését mutatják. Közös eredetű népek képezhetnek és képeznek is külön nemzeteket (így az angol és az északamerikai), ha a külön egyéniségre való törekvés erősebb a közös eredet egybefűző hatalmánál. A történeti mult közössége sem lényeges jegy a nemzetben, mert lehet, hogy a nép hosszabb történeti mult nélkül emelkedik a nemzeti lét magaslatára. A nyelvegység mint a szellemvilág egységének külső jele, erősítője s fentartója, fontos, de szintén nem mellőzhetlen a nemzeti létre. Nem a nyelvek alkotják a nemzeteket, hanem megfordítva. Lehet, hogy ugyanazon nyelv használata mellett is két nemzet fog előállni (a spanyol és spanyol-amerikai) De ahhoz, hogy egy nép helyet foglaljon a nemzetek társaságában, viszont nem mellőzhetlen az, hogy külön nyelve legyen. (Van belga nemzet, de nincs belga nyelv, csak flamand és francia.)

Mindent egybefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy nemzet a személyi létre emelkedett nép, mert a személyi lét épen azt fejezi ki, hogy az illető magát



más hasonlótól meg tudja különböztetni, érzi, tudja külön lényiségét és ennek megfelelőleg tudja magát irányítani is, vagyis van külső ereje, hatalma élete irányának megszabásához.

4. §. A n e m z e t i s é g. Nemzetiségnek nevezük a különböző népösszetételű államban a vezető, uralkodó nép mellett azon egyének összegét, kiket a származás és nyelv közössége kapcsol egybe, kik bár a vezető néppel egy államot alkotnak, ettől elütő népszellemmel bírnak.

A nemzetiségek egyenjogusítása oly értelemben, hogy az államban levő összes nemzetiségek, mint egyenjogú politikai egésszek elismertessenek, lehetetlen, mert ez csakis az állam felbomlásával vagy az egyes nemzetiségek szövetkezési, federatív formájával volna megvalósítható, mely utóbbi már tulajdonképpen nem lenne állami lét. A nemzetiségi egyenjogusítást az állam csakis oly alakban engedi meg, amennyiben az a nemzetiségi nyelvek egyenjogusítását jelenti, vagyis azt, hogy az állami ügyekben, akkor, mikor az egyes állampolgár az állammal érintkezésbe jön, a hatóságok, hivatalok igénybevételénél saját nemzetiségi nyelvét használhassa. Jelenti továbbá a nemzetiségi egyenjogusítás azt, hogy a nemzetiség az állampolgári és politikai jogok és kötelességek tekintetében nem von maga után különbségeket.

5. §. A n e m z e t i e s z m e k i f e j l ő d é s e. A nemzeti eszme csak a középkorban fejlődik ki. Tulajdonképpen az olasz Machiavelli az, kinél a nemzeti eszme először kipattan. Ő ugyanis (a „Fejedelem“-ről írott művében) egész államtani okoskodásánál abból indult ki, hogy az akkor rendkívül szétszaggatott, a partikulárizmus legnagyobb fokát mutató Olaszországból egy egységes, nemzeti államot kell alakítani.

Mégis a nemzeti eszme hatalmasabb megalakulására Napoleon világuralmi törekvései szolgáltak alkalmul. Ő épen az által, hogy szertelen hódítási törekvéseiben a nemzeti különbségekre semmi tekintettel se volt, a legerősebb ellenhatást támasztotta fel azokban az egyes természetes emberegészekben, melyek összetartozóságukat tudták s mint államilag szervezett egészek nemzetileg akartak fennmaradni. Így először is a németeknél, hol Fichte, a bölcsész, fejt ki a tizenkilencedik század első tizedében hatalmasan a nemzeteknek, mint öntudatos, önmeghatározó lényeknek mivoltát („Beszédek a német nemzethez“ című művében). Ez az irány később, az ötvenes évek elején az olaszoknál lelt folytatást, a hol Mancini az államalakítás alapjául a leghatározottabban a nemzeti vonást állította fel. De ő már nagyon is meszire ment, midőn azt állította, hogy minden népnek el nem vitatható joga van a nemzeti létre. Vagyis ő a nemzetek létjogát az egyes fizikai lények szabadságának analógiájára vezette le.

6. §. A z állam. A nemzeti célok elérése bizonyos közhatalmi szervezetet kíván, melylyel azok az egyesektől függetlenül megvalósíthatók legyenek. Ez a hatalmi szervezet a nemzeti élet önirányzására, az állam. Szorosabban: az állam valamely határozott földterületen állandóan megtelepedett embersokaságnak az összemeri célok elérésére közös főhatalom alatt önálló életre való szervezkedése.

Az állam lényege, mely az emberek más szervezkedéseitől megkülönbözteti, célegyetemességében van; ez különözteti meg minden más emberi közülettől. Ha az államot csak formálisan határozzuk meg (terület, államttagok, közhatalom) akkor a középkori egyház az állam összes jegyeivel rendelkezik, mert volt területe, népe (a kereszténység),

hatalma, mely magát független hatalomnak vallotta. Törvényeket adott, ítelt s szervezete, igazgatása sokkal kiterjedtebb s tökéletesebb volt, mint az akkori kezdetleges államé, mégsem volt állam, mert hiányzott nála épen a célok egyetemessége, mert az emberi életnek csak egyik oldalát, irányát (a lelki világot) vonta hatalma alá.

Az állam nem a családból fejtik ki. A kik a családban látják az államnak mintegy őssejtjét, azok így okoskodnak: A családok kiegészítik magukat községekké, községekből lesznek az államok, államokból az államrendszerek. Azonban a realiztikus államtan megalapítója: Aristoteles a családot nem mint az állam előtt létezőt, hanem mint az állam következményét, mint az államban létezőt tekintette, mondván, hogy természettől az állam előbb való, mint a család, ez nem kezdete az államnak.

7. §. A z á l l a m e l e m e i. A t e r ü l e t. Az állam első alapeleme az államterület. Jelenti pedig ez a földterületnek egy meghatározott részét, melyen az államhatalom kizárólagosan érvényesül. Az államterület maga nem tárgya az állami uralomnak, a területi felségjog sem magánjogi tulajdonjog, sem pedig közjogi jellegű dologi jog. Hanem ez bizonyos terület állandó alávetése az állam hatalmának, a fölött való uralkodás azért, hogy az állam ama területen belül a felségi jogot gyakorolja, önálló életét kifejtse. Az államterület tehát az állami uralom térbeli kiterjedését jelenti. Az államterületen levő minden személy alá van vetve feltétlenül az állam hatalmának — bizonyos fokig még az idegenek is — hacsak a nemzetközi területenkivüliséget nem élvezzi. A területenkivüliség az állami hatalom, hatóságok (főleg bírói és rendőri hatóságok) alóli kivételt jelenti. Ilyennel az állam

területén rendszerint azok bírnak, kik egy más államot képviselnek, tehát az idegen uralkodók és a diplomaták (a konzulok nem). Az államterületen belül más állam hatalma nem érvényesülhet, más állam semminemű állami tevékenységet ki nem fejthet, hacsak ismét nemzetközi megállapodások ezt meg nem engedik.

Az államterület elidegenítése, csonkítása a közép-korban, midőn az uralom magánjogi alapokon nyugodott s a fejedelmek az államterületet mint magánjogi tulajdonukat tetszésük szerint osztották fel, a modern államban már ismeretlen. A modern államjog alapelve az államterület elidegeníthetlensége és oszthatatlansága. Ez csak törvényként becikkelyezett nemzetközi szerződések (békeszerződések) útján van megengedve.

8. §. Az állampolgárok. Az állam területén meglepedettek, amennyiben az állam hatalmának állandóan alá vannak vetve s összes viszonyaikat az illető állam jogrendje határozza meg, állampolgároknak neveztetnek. Szorosabb értelemben állampolgárok azok, kik ezeken felül még a politikai jogokkal is bírnak, melyek által résztvesznek az állami közhatalomban (aktív állampolgárok).

A területi szuverénitásból következik, hogy mindazok, kik az állam területén akár csak ideiglenes tartózkodnak, akár itt laknak, az állammal bizonyos viszonyba lépnek. Az idegenek is tisztelettel tartoznak az állam törvényei iránt, alá vannak vetve rendőri s büntető hatalmának, hozzájárulni tartoznak a közterhekhez, de másrészt igényük van személyük és javaik tekintetében az állami védelemre s az ember személyiségéből folyó bizonyos jogok elismerésére. Az a viszony, melyben az állampolgárok az állammal vannak, nemcsak abban

különbözik ettől, hogy az állampolgár akkor is alávetve marad az állam hatalmának, ha az államterületen kívül tartózkodik, hanem abban, hogy nagyobb fokban van az államhatalomnak alávetve, különös kötelességei vannak az állam iránt, oly kötelességei, minők a nem államtagokat nem terhelik. De másrészt az államhoz való állandó tartozás mellett oly jogok szereshetők meg, minőkkel az idegen nem bírhat. Utóbbiak ama jogok, melyek által az egyes befolyást gyakorol az állam életére, a közhatalomra, annak aktív részese lesz, vagyis az ú. n. politikai jogok. Az állam e jogokkal csak polgárait ruházza fel, azok megszerzéséhez az állampolgárság feltétel, e mellett azonban még egyéb feltételek is megkívántatnak (nem, kor, erkölcsi épség, vagyon, értelmi képesség stb.)

Az állampolgári viszony természete, az egyes benső kapcsolata az állammal, azt hozza magával, hogy valaki csak egy államnak lehessen tagja. Mindazáltal a modern államjogok megengedik a többes állampolgárságot is.

Az állampolgárság vagy természetesen módon szereshetik meg (ily megszerzési módok: a leszármazás, törvényesítés — belföldinek külföldi nőtől született törvénytelen gyermekére nézve — és a házasság — belföldi által elvett külföldi nőre nézve —); vagy mesterséges módon, az államhatalom engedélye vagyis az állampolgárok közé feltétel: a honosítás (naturalisatio) által. Az állampolgárság elvesztésének szintén természetes és mesterséges módjai vannak. Természetes elvesztési módok: A törvényesítés (belföldi anyának külfölditől származó törvénytelen gyermekére nézve), a házasság (belföldi nőre nézve, ha külföldihez megy nőül). Mesterséges elvesztési módok: az elbocsátás (kivándorlás esetén), a bizonyos hosszabb ideig tartó

külföldöni távollét és némely alkotmányok szerint a hatósági határozattal való elvesztése az állampolgárságnak (a haza iránti hűség megszegése vagy engedelem nélküli külföldi államszolgálatba lépés következtében, ha utóbbi esetben az illető a hatósági felszólításra visza nem tér).

9. §. Az állampolgárok jogi állása. Az állampolgárok alá vannak vetve az állam hatalmának, úgy, hogy az állami viszony első sorban mint alávetettségi viszony érvényesül. Ennélfogva az állampolgároknak különös kötelességeik vannak az állammal szemben: az állampolgári kötelességek. Másrészt azonban az állampolgárság az állampolgári kötelességek mellett bizonyos jogok forrásává is válik, az állampolgárok az államhatalommal szemben mint bizonyos jogokkal felruházottak jelenkeznek, mely jogok az állampolgári jogok. Az állampolgárok jogi állását az államban tehát ezen kötelességek és jogok határozzák meg.

A) Az állampolgári kötelességek. Ezek: a) Az állampolgári engedelmes-ség, mely a modern államban az alkotmányos engedelmes-séget — vagyis az alkotmánynak, a törvényeknek megfelelő rendeletekkel szembeni engedelmes-séget — foglalja magában. Az aktív ellenállás, vagyis a közhatóságokkal szembeni erőszak nincs megengedve. A passiv ellenállás azonban, midőn az egyes nem engedelmeskedik a szerinte törvénytelen rendeletnek, nem büntetetik. b) Az állampolgár az államnak bizonyos szolgálta-tásokkal tartozik. Ezek személyes és dologi szolgáltatások. Előbbiek: bizonyos hivataloknál a hivatalviselési kötelesség, a védelmi kötelesség, mely a modern államban általános és személyes (általános hadkötelezettség). A dolgi

szolgáltatások: az adózási kötelesség és naturális szolgálmányok (katonai beszállásolási teher, katonai előfogati kényszer stb.)

B) A polgári (szabadság-) jogok. A polgári jogok az állampolgárok azon jogai, melyek a közhatalomnak velök szemben határt szabnak, s mely jogok sértések ellen különösen védetnek. Alapjogoknak vagy polgári szabadságjogoknak is nevezetnek. Ezek: a) A személyes szabadság. A személyes szabadság általában a személyiség szabad érvényesülését, szorosabban a személy sértetlenségét, az önkényes elfogástóli mentességét, a szabad mozoghatást személyi és gazdasági tekintetben: a tartózkodási hely szabad választását, szabad letelepedést, kivándorolhatás, ipar- és kereskedés-űzés, pályaválasztás szabadságát foglalja magában. b) A tulajdon szentsége (vagy sérthetlensége). Az állam nemcsak az állampolgárok személyét, hanem azok tulajdonát is sérthetlenné tekint, azt oltalmazza. Bizonyos törvényileg megállapított esetekben közérdekből a tulajdonjog korlátoztatik (kisajátítás), de ilyenkor is annak teljes értéke megtérítetik. c) A vallásszabadság. A vallásszabadságban a vallásos lelkiismereti szabadság (belső vallásszabadság) és a vallásgyakorlat szabadsága (külső vallásszabadság) foglaltatik. A lelkiismereti szabadság azt jelenti, hogy a vallás, amennyiben csak a belső meggyőződésre vonatkozik s ezen belső meggyőződés külsőleg, tényekben még nem nyilvánul, feltétlen szabadságot követel. Ezt a belső vallási meggyőződést a mai modern állam nem is korlátozza. A belső vallásszabadság tehát szorosabban azt jelenti, hogy az állam polgárait bizonyos valláshoz tartozásra nem kényszeríti, joghátrányokkal, bármely valláshoz tartoznak, nem sujtja, jelenti továbbá a vallásváltoztatás szabadsá-

gát. A vallásgyakorlat szabadságát már ily feltétlenül az állam nem ismeri el, mert lehetnek vallások, melyek oly cselekedeteket parancsolnak, hogy azok az állam erkölcsi felfogásával, céljával ellentétben állanak, (pl. a monogámiát elfogadó államban oly vallás, mely a többnejűséget fogadná el alapelvül, vagy oly vallás, mely az öncsonkítást vagy a fegyverfogástól való tartózkodást követelné.) d) A s a j t ó s z a b a d s á g. Ez alatt értjük a gondolatoknak sajtó útján, a közönséges jog határai közt való szabad közölhetését és terjesztését. e) A k é r v é n y e z é s i é s p a n a s z j o g. A kérvényezési jognál fogva az állampolgárok akár egyenkint, akár testületileg az államfőhöz, a parlamenthez, a kormányhoz és egyes hatóságokhoz fordulhatnak kérvényekkel. A panaszjognál fogva pedig ugyanezen állami szervekhez fordulhatnak panaszaikkal.

A politikai jogok a polgároknak az államhatalomban való részvételét foglalják magukban. A politikai jog egyenlőség azt jelenti, hogy ezen politikai jogok minden egyes állampolgár által egyenlő feltételek mellett szerezhetőek meg. A politikai jogoknak vannak általános és különös feltételei. Általános feltételek: az állampolgárság, a férfi nem, bizonyos kor elérése, a polgári jó hírnév és becsület s a személyes függetlenség. Különös feltételek: bizonyos anyagi és szellemi képesség kimutatása.

10. §. A z á l l a m i v i s z o n y t e r m é s z e t e. Az állam, amennyiben külső rendező tevékenységét arra irányítja, hogy az emberi akaratoknak bizonyos erkölcsi, célszerűségi szempontok szerint határokat vonjon, a jogot állítja elő. Így áll elő a jog az államban, úgy az egyeseknek egymásközi viszonyaira vonatkozólag (magánjogok), mint az egyeseknek az államhoz való viszonyában (közjogok).



A közjogok a magánjogoktól lényegesen különböznek, mert a magánjog felett az egyénnek dologi értékre irányuló érdeke uralkodik, a közjog felett pedig az állam érdeke. Innen, hogy a közjogoknál a jogban, ahhoz társultan, mindig ott van a kötelesség is. Így a szavazati, esküdti jogot az állam nem az egyes érdekében adja, hanem saját maga, az egész érdekében, azért, hogy célja elérhető legyen.

A jogi viszony mellett azonban az államban még az erkölcsi, ethikus elveknek is kiváló tér jut.

Az, hogy az állami viszonyban a jogi elem mellett ethikus elem is van jelen, azt jelenti, hogy az illető jogosítottnak mindig az egészre, az államra előálló hatásokat kell figyelemben tartania, az egészet, az államot tekintve kell eljárnia. Tehát azt is magában foglalja, hogy jogát, mely őt különben megilleti, esetleg — amennyiben t. i. abból az államra kár származna — nem gyakorolja. Így a király parlamentfeloszlatási jogát, a parlament a budgetmegtagadási jogot. Ezért mondható, hogy az állami viszonyokban a jogi elvek az erkölcsi, ethikus elvek által módosítva vannak jelen.

11. §. Az állam célja. Az állam célját az egyes elméletek majd a joguralom fentartásában, majd a kultúra előmozdításában, majd általánosan az emberek boldogságra vezérlésében keresték. Mindezen részleges cél-elméletek azonban az állam egész célját meg nem értetik. Így a joguralmat fentartja ugyan az állam, de nem ez a főcélja, ez csak eszköz célja elérésére. A kultúra előmozdítása a joguralom fentartása mellett szintén nem lehet magától való cél, csak kifolyása egy felsőbb elvnek, melyet az állam végcélul elfogad. Az emberek boldogítását pedig szintén nem lehet államacélul kitűzni; mert a boldogulás annyira relatív dolog,

annyira az egyéni felfogástól függ, hogy azt az államnak minden egyesre megvalósítani lehetetlen.

Az állam semmi ily részleges eszmében nem bírja célját, hanem az állam maga magának célja. Vagyis az állam az emberi életnek egy oly nélkülözhetlen alakzata, mely célját maga magában (egyetemességében, melylyel az egész emberi életet felöleli) bírja.

12. §. Az állam mivolta. Az államban az lévén a leginkább szembeszökő, hogy külső hatalom, uralom, az állam lényegét kimeríthetni vélik azzal, hogy az államot ily uralomnak tekintik. Ez az uralmi államelmélet.

Némileg módosította ezen felfogást az a másik elmélet, mely szerint az állam nem pusztán külső hatalom, uralom, hanem erkölcsi uralom.

Mások ismét az államban nem látnak egyebet, mint olyan intézetet, mely az egyesek részére a szellemi és anyagi kifejlődés eszközeit biztosítja, vagyis létesíti a jogot, fentartja a közbiztonságot, elősegíti a művelődést.

A szerződési elmélet szerint az állam szerződési viszony az egyesek között. Ez az államot az egyesek önkényű teremtményévé teszi, mert az egyesek szerződésük által hozzák létre az államot, vagy pedig a nép és a fejedelem közt látnak ilyen szerződési viszonyt fennforogni.

Rousseau szerint a társasági szerződés egyetlen közszemélyiséget alkot a nép tagjaiból, melyre az egyesek összes jogukat átruházták. Ez a szerződés, mely ekként az államot alkotta, csak akkor szűnik meg, ha az állam a közjó ellenére cselekedne az egyesekkel szemben, a mikor is az egyesek ismét visszanyerik eredeti jogukat.

Az organikus elmélet az államot szerves lény-

nek fogja fel, vagyis olyan valaminek, melynek egyes részei az egésznek szolgálnak.

A személyiségi elmélet szerint az állam személyiség, vagyis az emberi közület életének személyi létre emelkedett alakzata.

Személyiség minden olyan lény, mely külön létének tudatával, vagyis öntudattal bír és felismert szükségleteit szabad elhatározással, önkakarattal és cselekvéssel elégíti ki. Midőn tehát azt mondjuk, hogy az állam személyiség, ez alatt azt értjük, hogy életét öntudatos akarással és cselekvéssel tartja fenn és fejleszti, szükségleteit (vagyis az állami célokat) öntudatos akarással és cselekvéssel elégíti ki, élete folyását ilyképen szabja meg.

## *II. A szuverénitás.*

13. §. Az állami szuverénitás fogalma. Az állambatalom uralom. Az állam ezen uralma nyilatkozik részint befelé, saját tagjaira, részint kifelé, más államokkal szemben. Hogy azonban az állam ezen uralmat kifejttesse, szükséges első sorban, hogy saját akaratának ura legyen. Az államnak saját akarata feletti uralma *s z u v e r é n i t á s n a k* nevezetik. Amennyiben a szuverénitás a külvilágban mint hatalom érvényesül, főhatalomnak, állami hatalomnak nevezetik. A szuverénitás az államnak mellőzhetlen és egyedüli jegye. Vagyis szuverénitás nélkül nincs állam, másrészt azzal csak az állam bír, semmiféle más emberi társaság azzal nem rendelkezik.

A szuverén hatalom *k o r l á t l a n*, vagyis az állami akarat tartalmát más nem korlátozhatja, csak maga az állam. Azonban a szuverénitás fogalma nem zárja ki azt, hogy az állam maga állítson fel

korlátokat szuverén akaratának, az önkorlátozás nem szünteti meg az állam szuverénitását. A szuverén hatalom továbbá e g y s é g e s, mi azt jelenti, hogy az államnak egy célra irányulólag egy időben csak egy akarata lehet (egységesség a cél szempontjából); továbbá jelenti azt is, hogy az állami szuverén akarat csak egy alanytól indulhat ki, a mely maga az összeség (egységesség az alany szempontjából); végül jelenti azt, hogy az állam akaratának uralmát mindenre kiterjesztheti, vagyis a lehetőségnek elvileg meg kell lenni, hogy az állam bármily tárgyat szabályozzon (egységesség a tárgy szempontjából), de nem szükséges, hogy valósággal mindenre kiterjessze működését. Azért, mert az állam nem von mindent szabályozása körébe, a szuverénitás meg nem szűnik.

A szuverén hatalom végül felelőtlen, vagyis az állam szuverén akaratának tartalmáért, irányáért senkinek felelősséggel nem tartozik.

14. §. Kit illet a szuverénitás? Erre a kérdésre nézve különböző elméletek merültek fel. A fejedelmi szuverénitás tana szerint a szuverénitás a fejedelmet illeti meg. A 17. századtól merül fel a népszuverénitás elmélete, mely szerint a szuverén hatalom a népet illeti meg, melyt visszavonhatólag ruházza át a fejedelemre. A népszuverénitást a francia forradalom valósította meg a Rousseau tanai alapján. Szerinte ugyanis a szuverénitás a közakaratban áll, mint ilyen a nép összeségét illeti meg. A szuverén hatalomnak korlátja nem lehet, mert a nép maga magával nem szerződhet. De nincs is szükség arra, hogy korlátok szabassanak a szuverén hatalomnak, mert a test nem árthat tagjainak, vagyis az összeség nem árthat az egyeseknek. Tehát a szuverén hatalom szükségképen csalatkozhatlan is. A n e m z e t s z u v e r é n i t á s

elmélete szerint a szuverénitás a nemzetet illeti, a mint ez különböző szervei által akarat és cselekvés-képessé válik. Az államszuverénitás tana szerint a szuverénitás a láthatatlan államszemélyiség joga.

15. §. A szuverénitás korlátai. A szuverén hatalom csak elvileg korlátlan, tényleg az állami szuverén hatalom korlátozva van. De ezen korlátok felett, mint mondtuk, csak maga az állam határozhat. Az állami szuverén hatalom korlátozásának eredménye az egyesekre nézve a szabadság.

Az egyéni szabadság azt foglalja magában, hogy az ember egyéni akaratát akadálytalanul kifejtheti. A politikai szabadság viszont azt jelenti, hogy az összeség akaratára befolyás engedtetik az egyéni szabadakarat révén, vagyis hogy a közhatalomban az egyesek befolyása érvényesül.

Amennyiben az állam az egyeseknek úgy enged szabad működési tért, hogy magának, szuverén hatalmának határokat szab, létrejönnek az alapjogok, mint az egyéni szabadság különböző irányú elismerései: a személyi sérthetetlenség, a magántulajdon szentsége, szabad pályaválasztás, szabad véleménynyilvánítás, sajtó-szabadság, lelkiismereti szabadság, az egyesülés és gyülekezés szabadsága, szabad helyváltoztatás. Ilyenek voltak az amerikai és francia alkotmányokban kimondott alapjogok a XVIII. század végén.

16. §. Az államhatalom főirányai és főszervei. Ha az államot személyiségnek vesszük és a létfenntartás és létfejlesztés egyes főmozzanatait logikai osztályozással külön tekintjük, akkor eljutunk az állami hatalom különböző ágaihoz: a különböző államhatalmakhoz. Az államhatalmak ugyanis a szuverén hatalom egyes főirányai,

funkciói. Minden személyiség életkifejtésének lényegileg két főiránya van. Az egyik az akarás, az elhatározás; a másik az elhatározott akaratnak végrehajtása. Ezekhez járul harmadik mozzanatként az öntudat, mely a belső elhatározást és külső cselekvést egynek, ugyanazon egy személyiségének tekinti, s azzá teszi.

A szuverén akarat azon mozzanata, mely az elhatározásban áll: a t ö r v é n y h o z ó h a t a l o m ; a szuverén akarat azon mozzanata, mely a kijelentett szuverén akarat kivitelében áll: a v é g r e h a j t ó h a t a l o m ; a szuverén akarat létrejöttének azon mozzanata végül, mely egybefoglalja, egy egészszé teszi a másik két mozzanatot, a szuverén akaratot megindítja és befejezi: az á l l a m f ő i h a t a l o m .

Minél fejlettebb az állam, annál inkább szükséges, hogy az államhatalom ezen egyes főirányai nemcsak mint funkciók váljanak el egymástól, hanem a szuverén állami akaratnak egyes főirányaira külön-külön szervei, organumai legyenek. Vagyis szükséges a szuverén akarat létrejöttének minden egyes fentemlitett fázisát az állam egészének egy-egy olyan külön alkotó részére bizni, melynek az állam életében meghatározott külön szerepe, feladata van s rendes körülmények közt csak ezen különös feladatát teljesíti. Így állanak elő az állami hatalmak, mint külön szervek és az államhatalom minden funkció körének a szabad államban külön szerv, organum felel meg. Míg az abszolút államban ha vannak is egyes külön szervek, azok csak a fejedelem segédei, önálló részszel a szuverén akarathoz nem járulnak hozzá, mert a fejedelem törvényhozó és végrehajtó egy személyben, addig a modern szabad államban az államhatalom minden egyes főirányának külön szerve van. Vagyis az állami

funkciók objectiv szétválásának az állami főszervek szubjektív elkülönülése felel meg. A törvényhozás funkcióját a törvényhozó szerv, a végrehajtás funkcióját a végrehajtó szerv (miniszterium, kormány), a kettő egybefoglalását s ily formán az állami öntudat szerepét, funkcióját az államfői szerv látja el.

Ez az államhatalmak megoszlása (vagy szétválása), mely a modern konstitutionalismusnak Montesquieu óta képezi alapelvét. Montesquieu e tant („A törvények szelleme“ c. művében), az angol alkotmányból vezette le, megkülönböztetve a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalmat, másrészt azonban ezen három hatalomnak oly elválasztását kívánva, hogy mindegyik hatalom külön szervekre bizassék és egyik se avatkozzon a másik működésébe. Az államhatalmaknak szerinte egyensúlyban kell lenni, vagyis egyik hatalom se emelkedhessék túlsúlyra a másik kettő felett. Csak így tartható fenn a személyes szabadság, mert a hatalmak egymást kölcsönösen korlátozzák; míg ha minden hatalom egy kézben van, a szabadság veszélyeztetik.

Az államhatalmaknak ezen megoszlása azonban nem jelenti a magában egységes és oszthatatlan államhatalomnak részekre bomlását, hanem az államhatalmak csak ezen egységes államhatalomnak egyes főirányai s mindegyikben az egész államhatalom van jelen. Az állam célja csak akkor nem lesz veszélyeztetve, ha ezen funkcionális főirányok egyes külön szervei (fejedelem, parlament, kormány) elválásuk daczára harmonikus összműködést fejtenek ki az egészre, az államra irányulólag.

Az államszemélyiségi elméletnek az államhatalmaknak csak fentebb adott felfogása, mely szerint u. i. törvényhozó, végrehajtó és fejedelmi hatalmat különböztetünk meg, felel meg. Az Aristo-

teles-ig visszamenő régebbi elmélet szerint törvényhozó, végrehajtó és birói hatalom van. Azonban a bírászkodási funkció, helyesebben felfogva, nem külön államhatalom. A bíróságok feladata az állam akaratának vagyis a törvénynek alkalmazása egyes konkrét esetre, ez pedig lényegileg nem más, mint végrehajtás. A bíróságnak saját akarata nem lehet, ő szuverén akaratot létre nem hozhat. Régebbi skolasztikus felosztás az, mely az államhatalmakat mint alaki és anyagi felségjogokat különbözteti meg. Alaki felségjogok alatt értették az államhatalom külső jelentkezési formáját s e szempontból van törvényhozó, végrehajtó és birói hatalom (mert minden tárgyban lehetséges törvényhozás, végrehajtás és bírászkodás). Anyagi felségjogok alatt pedig az államhatalomnak tárgyak szerinti nyilatkozása értetett s mivel az állam hatalma számtalan tárgyra irányul (külügy, pénzügy, hadügy, belügy, igazságügy stb.), ennek megfelelőleg számtalan ily anyagi felségjogot különböztettek meg.

### *III. Az állam formája és alkotmánya.*

17. §. Az államformák. Államforma alatt értjük a szuverén hatalom birtokosának megállapítását. A szuverén hatalom vagy egy természetes személynél van, ez a monarchia; vagy kisebb-nagyobb számú személyeknél, ez a köztársaság. Megszokták különböztetni azon uralmi (állam-) formákat, melyek alapeszméje a közjó, és azon uralmi formákat, melyek nem a közjóra vannak alapítva. Az előbbiek a valódi államformák; az utóbbiak nem valódi államformák.

18. §. A nem valódi államformák. Ezek csak az államfejlődés kezdetleges stádiumainak



felelnek meg, mert azt látjuk, hogy az uralom az egyesek érdekében gyakorolt hatalomból a fejlődés folytán valódi közuralommá, a nemzet uralmává válik, midőn a köz hatalma nem egyesek vagy bizonyos osztályok érdekében gyakoroltatik.

A katonai államforma a hódításon alapszik. Teljesen ellenkezően az ember lényegével, legfeljebb csak az igen kezdetleges államfejlődés szakában tarthatja fenn magát. A patrimoniális államforma a főhatalmat a magántulajdonból, földbirtokból vezeti le. Uralkodó volt a középkorban, midőn a hűbériséggel a közjogok alapja a magánjog volt, midőn a közviszonyok lényegileg szerződési kapcsok által tartattak fenn a hűbéres és a kisebb-nagyobbhűbér urak között. A patriarchális államformában a főhatalom az atyai, családi tekintélyre, felsőbbiségre alapítottatik. Végül a theokratikus államformában a szuverén hatalom az isteni ki nyilatkoztatásra, akaratra alapítottatik. A fejedelem az istenség képviselőjének tekintetik, melynek az alattvalók alá vannak rendelve. A theokratia lehet tiszta és vegyes theokratia. Az elsőben a világi és vallási élet fejedelme ugyanazon személy. A másodikban a világi és vallási élet igazgatása nem olvad ennyire egybe, de azért a vallás előjárói túlsúlyt nyernek a világi életet kormányzóknak felett.

19. §. A valódi államformák. Ezek vagy köztársaságok, vagy monarchiák. Az előbbiekben az állam nem testesül meg egyetlen fizikai személyben, míg a monarchiában egyetlen ily személyben ölt látható alakot.

1. A köztársaság. A köztársaság az az államforma, melyben a szuverén hatalom vagy az állampolgárok kiváló részét vagy pedig az összes állampolgárokat illeti, mindkét esetben azonban úgy, hogy a szuverén hatalom részesei egyuttal alatt-

valók is. A hol a szuverén hatalom birtoka a kiválóknak, a felsőbb társadalmi osztálynak tulajdonítatik, ottan arisztokratikus köztársaság van. A hol ellenben a szuverén hatalom birtoka minden egyes államtagot megillet, ott demokratikus köztársasággal állunk szemben.

a) Az arisztokratikus köztársaság. Az arisztokratikus köztársaság (Spárta, római arisztokracia, Velence) alapelve az, hogy a közjó felismerésére minden egyes államtagot nem lehet egyformán képesnek tekinteni, ennél fogva a szuverén hatalom birtokát a felsőbb osztálynak juttatja. Az arisztokracia alapelve helyes, mert az emberek közti természetes kiválóságra van fektetve. Gyakorlati alkalmazásában azonban ezen alapelv elfajul. Előnye főleg, hogy a felsőbb osztály az államügyekben nagy jártasságra tehet szert. Hátránya azonban, hogy a természetes különbség elvét kizárólagossággá változtatja át. A szuverén hatalom birtokában levő osztály magát szorosán elzárja a többi államtagoktól és az ezen osztályba való felemelkedést a többi állampolgároknak nem engedi meg.

Sajátja a titokzatosság (Velence). A kiváltságos osztály bírván egyedül a szuverén hatalmat, a közügyek iránt az államtagok többi rétegeiben semmi érdeklődés se támad. Az arisztokracia csak az állam külhatalmára fekteti a súlyt, e részben igen hű, dicsvágyó, a mi természetes, mert a háborúviselés az előkelő rendtől függ, az pedig nem érzi annak terheit. Az állam belügyeivel kevésbé törődik.

b) A demokratikus köztársaság. A demokratikus köztársaság alapelve az emberi egyenlőség, egyforma rendeltetés. A demokrácia abból indul ki, hogy a szuverén akarat szabad embert csak úgy köthet, ha ahhoz ő maga is hozzájárult. Ez által tényleg a legalsóbb társadalmi osztálynak juttatja

a hatalmat. Nagy hátránya abban áll, hogy azon alapelvből indul ki, mintha minden egyes ember egyformán képes lenne a szuverén hatalomban való osztozásra, a mit pedig nem lehet elfogadni. A demokraciában a társadalom szervezett, állandó intézmények nélkül lesz uralkodóvá. Az állam minden életnyilvánulása az összes államtágok időszakonként meg-megnyilatkozó szavazata, határozata által döntenek el. Az egyenlőséget akarja mindenben, minden téren szertelen mértékben valósítani. Még a vagyoni téren se tűri az egyenlőtlenséget. Az egyenlőségi elvből következik az, hogy a demokraciában mindig a túlnyomó szám uralkodik, ez azonban végeredményében a nyers tömeg zsarnokságára vezet. A demokrácia, épen mert benne végső sorban a túlnyomó szám, a nyers tömeg uralkodik, a legkövetkezetlenebb. (Nihil incertius vulgo. Cicero.) Főelőnye, hogy az összes néperők ezen államformában a legszélesebb érvényesülést nyernek.

A demokraciának azon alakja, midőn minden szuverén tényleg a nép a maga egészében, a számszerű többség érvényesülésével végez — a tiszta vagy közvetlen (antik) demokrácia. A demokrácia második alakja a képviselői demokrácia. Ez abban áll, hogy a szuverén hatalom ugyan az összeségnél megtartatik, de időleg oly szervek alkottatnak választás útján, melyek az összes államtágok nevében, megbízásából szuverén tényeket végezhetnek. A képviselői demokraciában is azonban igazi szuverénnek a nép tekintetik, mely csak időleg ruházza át hatalmát képviselőire. Nehogy pedig ezen átruházott, származtatott szuverén hatalom túlsúlyra tehesse szert az eredeti (a népnél levő) szuverén hatalom felett, a képviselői demokrácia arra törekszik, hogy mennél gyakrabban legyen alkalma az egyes állampolgároknak szavazás útján

nyilatkozni az államhatalom iránya felett. Ezért rövid megbízásokat (1—2 éves mandátumokat) osztogat képviselőinek. A nép közvetlen részvétele a szuverén hatalomban nyilatkozik abban, hogy az alkotmánytörvények közvetlen népszavazással állapíttatnak meg, továbbá a referendum és vetóban.

A köztársasági államformát az újabb korban az Északamerikai Egyesült Államok valósították meg, továbbá Franciaország 1793., 1795., 1848. és 1870. évi alkotmányaiban, bár utóbbi államban a történeti előzmények a monarchia mellett szólottak.

2. A monarchia. A monarchia az az államforma, melyben a szuverén hatalom birtoka egy személyt illet, a ki vagy egyedül végzi a szuverén funkciókat, vagy ha nem egyedül végzi is, akkor is egyedül ő az, ki minden vonatkozásában szuverén, soha se alattvaló.

Ha a szuverén hatalom egyedül a monarchát illeti, abból másokat teljesen kirekeszt, akkor a monarchia abszolút, korlátlan. Példaképe az újabb korban a XIV. Lajos francia monarchiája. („Az állam én vagyok“. — „L'état c'est moi“..) Ha ehhez még az is járul, hogy a főhatalmat minden objektív szabály nélkül gyakorolja, akkor despotikus (zsarnoki, kényuralmi) monarchia áll elő. Míg ellenben, ha a monarcha a szuverén hatalomban a társadalom elemeinek is részt enged, akkor a mérsékelt vagy korlátozott monarchia áll elő (alkotmányos monarchia). Az abszolút monarchia a szuverén hatalomra vonatkozó minden elhatározást egy ember kiváltságává tevén, az ember eszméjével ellenkezik.

A monarchában az állam személyileg megtestesül. A monarchiában az állam az örökösödés által a legnagyobb állandóságot nyeri meg. A király tényleges nagy hatalmában pedig megvan a kellő

erő a közjónak független valósitására. Hiánya, hogy a szuverén hatalom megszerzését a születés véletlenének teszi ki, amennyiben gyöngé, az országlásra teljesen képtelen fejedelem is kerülhet a trónra.

A választási monarchia (a középkori egyházi fejedelemségek, Lengyelország, Magyarország 1687-ig) nem tulajdonképeni monarchia. Ez abban áll, hogy egy személyre ruháztatik élethossziglan a szuverén hatalom és személyére nézve felelőtlenné tétetik. Hatalmát rendszeren a választásnál szabott föltételekkel (választási kapitulációkkal) szokta az uralkodó arisztokratikus rend korlátozni. A választási monarchia az örökös monarchiának egy lényeges előnyét: a monarcha függetlenségét nem bírja, a választó arisztokráciától lesz függő a választott uralkodó. Továbbá az államélet a választással mindig zavaroknak, rázkódtatásoknak tétetik ki.

20. §. Az alkotmány. Az államhatalom szervezete és működésének, az egyes államhatalmak egymáshoz és az államtagokhoz való viszonyának megállapítása az alkotmány. Minden államnak van alkotmánya, mert mindenütt meg van határozva az államhatalom működése és annak az államtagokhoz való viszonya. De alkotmányosnak mégis csak a szabad államot, vagyis az oly államot nevezük, melyben a közhatalomra az egyes állampolgároknak is befolyás engedtetik. Azokat az alkotmányokat, melyeknél az államélet főelveit a történeti fejlődés lassankint képezi ki, történeti alkotmánynak nevezük. Ilyen az angol és a magyar alkotmány. Azon alkotmányok pedig, melyeket nem darabonként hoz létre az alkotmányfejlődés, hanem a melyeknél egy írott törvényben (alkotmánylevélben, chartában) foglaltnak össze az államélet vezérelveit, írott alkotmányok. Az ilyen írott alkotmányt magában foglaló törvényt alaptörvénynek is

nevezik. Az olyan írott alkotmányt, melyet a fejedelem egyoldalúlag léptet életbe, ráoktroyál az alattvalókra, o k t r o y á l t alkotmánynak nevezik.

Az alkotmánynak a haladó kor követelményeihez képest változtathatónak kell lenni. Az alkotmány voltaképen a társadalmi erők mérkőzésének eredője. Ezért a mint a reális hatalomeloszlás, a társadalom részvétele az államhatalomban változik, az alkotmány is változni fog. Így Franciaországban a 18. század vége óta a gyakori alkotmányváltozásokat a társadalom nagy átalakulásai idézték elő. Az állam alkotmánya vagy nyugodt, békés úton fejlődik, a jog által meghatározott módon alakul át az élet követelményeihez képest, vagy a jog által meg nem engedett, erőszakos úton. Az előbbi az alkotmányreform, az utóbbi a forradalom. A forradalom alulról, a néptől indul ki az államhatalmi szervek ellen. Mig viszont a mikor a fejedelem jár el erőszakosan az alkotmány megváltoztatásában, ez államsíny. Jogilag a forradalom soha se lehet megengedett, mert az alkotmánynak épen a jog megsértésével való megváltoztatását jelenti. De erkölcsileg lehet igazolt, ha a hatalom teljesen elzárkózik a fejlődő emberi élet követelményeinek kielégítése elől.

Alkotmánybiztosítékok alatt oly intézményeket értünk, melyek az állam alkotmányának biztosítását, fentartását bizonyos külső eszközökkel célozzák. (Az angol Magna Charta, az 1298-ki magyar tanácstörvény.) Majd alkotmánybiztosítékok alatt értik az alkotmánynak egy-egy nevezetes kiegészítő részét, így a miniszteri felelősséget, a parlament adó- és ujonczmegszavazási jogát, a sajtószabadságot stb.

21. §. Alkotmányformák. Az állam alkotmánya, mint kifejtők, annak megállapítását foglalja

magában, hogy a szuverén állami hatalom mily irányokban, miképen s mily szervek által működik, mily társadalmi elemeknek jut szerep az államhatalomban s minő a tényleges erő aránya ezen társadalmi elemeknek. Ennélfogva az államok alkotmányukra nézve a legkülönbélebbek lehetnek; így a monarchia lehet abszolút, korlátolt (mérsékelt), csak alkotmányos, vagy parlamentáris; a köztársaság lehet tiszta, képviseleti, referendumos, plebiscitumos, parlamentáris, prezidenciális. Tehát ugyanazon egy államformában az alkotmány a legkülönbözőbb alakulatokat mutathatja.

Az államformával ugyanis csak az jelöltetik meg, hogy ki, vagy kik a szuverén állami hatalom jogi birtokosai s mily alapiránya van a szuverén hatalomnak. Két, formájára nézve egyező állam alkotmányára nézve egymástól a legnagyobb fokban eltérő lehet. Így Anglia és Oroszország mindketten monarchiák államformájukra, alkotmányukra nézve mégis rendkívül különböznek egymástól. Viszont pl. Anglia és az Északamerikai Egyesült Államok alkotmányuk tekintetében hasonlítanak egymáshoz, az államforma tekintetében pedig egészen különböznek.

22. §. Államtypusok. Az állam is a történeti fejlődés folyamán átalakulásnak van alávetve. Ezért az állam, állandó jelenségei mellett, az idők folyamán a legkülönbözőbb typusokat mutatja. Az államfejlődés szempontjából a legnevezetesebb typusok: a középkori állam egyfelől, a mai modern állam másfelől.

A középkori állam nem egységes állam. A közhatalom a magánhatalomra vezetetik vissza, a közjogok magánjogi elemekkel vannak vegyítve. Az állam a fejedelem magántulajdona s a hűbériség a személyes függőségi viszonyoknak egész sorozatát

teremti meg a fejedelemtől kezdve (a ki a legfőbb hűbérúr) az alsóbb hűbérurakig. A középkori állam rendi tagozódást mutat, mihez képest a jog sem egységes, partikuláris jogrendszerek állanak fenn. A rendek mint külön, a fejedelem által nem érinthető jogokkal felruházott egészek állanak a fejedelemmel szemben. Az egyik oldalon a fejedelmi jogot, a másikon a rendi jogokat látjuk, dualizmust az államszervezetben. A törvény nem az egységes államhatalom akarata, hanem a rendek megegyezése, pactuma a fejedelemmel. A középkori állam egységes, teljes államhatalmat az egyház miatt sem fejthet ki, az egyház az államhatalmat lényegesen korlátozza. A középkori állam egész szervezetében kezdetleges, az államcéloknak teljes tudatára nem emelkedik, közigazgatása alantós fokon áll.

A modern állam az államéletnek középkorias dualizmusát nem ismeri; egységes, a közhatalmat egészen s kizárólag egyesíti magában. A modern állam az emberi összéletnek összes oldalai felett uralkodik joga által, bár ép az jellemzi, hogy hatalmának korlátokat von, de csak olyanokat, melyeket feladatainak, céljainak mérlegelése mellett maga megengedhet. A modern állam az egyest, az államtagot, sokkal messzebbmenő korlátozásoknak veti alá, mint a középkori állam, de mig korábban az állam teljesen híjával volt annak felismerésének, hogy az egyeseknek igényük van bizonyos szabadsági körre az állammal szemben, a modern állam annak teljesen tiszta tudatára emelkedett. A modern államban az egyes államtag nem áll jogtalanul, az állam hatalmának korlátlanul kiszolgáltatta, hanem megmért, meghatározott kötelezései vannak az állammal szemben, melyeken túl az államhatalom őt igénybe nem veheti. Vagyis a modern állam jogállam, melyben a jog nemcsak az egyesek



közi magánviszonyokban, hanem az egyes államtag és az állam közti viszonyokban is feltétlenül uralkodik. A modern állam szervezete tökéletesebb, közigazgatását kiterjeszti az emberi élet összes, közszabályozást igénylő tárgyaira, hatalma ellenállást nem tűr, de a polgárok jogait tiszteletben tartja.

#### *IV. Az egyes államhatalmak.*

A) A törvényhozó hatalom. 23. §. A törvényhozó hatalom általában. Az állam szuverén akaratával a közjót van hivatva megvalósítani. Az államhatalomnak azon működési ága, melynek feladata a törvények formájában megjelenő szuverén akaratot létrehozni, a törvényhozó hatalom. E név nem egészen fedi funkcióját, mert a törvényhozó hatalom szerve: a parlament nemcsak törvényhozással foglalkozik; de így nevezük, miután funkciójának túlnyomó része mégis a törvényalkotásra esik.

24. §. A képviseleti rendszer. A modern szabad államban a közjó meghatározásában, a törvényhozásban részt vesznek az egyes állampolgárok. Erre szolgál a képviselet, midőn ugyanis a törvényhozás szerve az államtagok választásából kerül ki, azonban úgy, hogy a megválasztottak a választóktól jogilag függetlenül, csakis az állami érdeknek lekötve hatnak közre az állami akarat létrejöttében. A viszony az egyes képviselő és választói közt nem megbizási viszony (a mint erre a képviselői „megbízás“, mandatum szavak mutatni látszanak); a képviselő és választói közt a megválasztással minden jogi viszony megszűnik. A

képviselő nem választóit, választókerületét, hanem az egyetemes állami érdeket van hivatva képviselni.

A modern képviselet alkotmánytörténetileg Angliában fejlődik ki s elméletileg is itt fejtik ki először annak lényegét, így különösen Burke 1774-ben választóihoz intézett híres beszédében, hangsúlyozván a kötelező utasítások megengedhetlenségét s azt, hogy a parlamentben csak az összeség érdeke s nem helyi célok vagy előítéletek uralhodhatnak.

A képviseleti rendszer a köztársasági államforma alapjával nem férvén meg, a demokrácia midőn képviseletivé válik, a képviselőket vagy utasítással köti meg, úgy, hogy a képviselő csak a választók ezen kifejezett akarata szerint szavazhat; vagy pedig a referendumhoz (Svájc) folyamodik. A referendum mellett a képviselők határozata még nem végérvényes, hanem az összes választók utólag közvetlenül szavaznak a törvényhozó testület által már elfogadott határozatok felett. Ezek csak úgy válnak törvénytényé, ha az összes választók által is utólag, népszavazással helybenhagyattak. A referendum egyik alakja a veto (Svájc), midőn a képviselet által már elfogadott javaslatokat a nép utólag kellő számú aktív állampolgár szavazatával elvetheti.

A modern népképviseletet megelőző rendi képviselet nem tulajdonképeni képviselet, mert nem az összeség javának, hanem csupán egy rend érdekeinek valószínűsítése volt feladata. A rendi képviselet a középkor sajátja (lengyel követek, a magyar megyék követei), a követ mindenkor utasítással láttatott el és az utasítás ellen eljáró követ visszahívható volt a rendi választók által.

Az érdekképviselet sem egyezik meg a modern képviselet elveivel. Ez ugyanis az egyes társadalmi érdekköröknek juttat képviseletet és pedig

minden egyes ilyen érdekkörnek oly számban, a mily fontossága van az illető érdekkörnek az állami életben. Így a földbirtokosoknak, iparosoknak, kereskedőknek.

25. §. A szavazatjog. Az egyes állampolgár a szuverén állami akaratra a szavazatjog által foly be. A szavazatjog megadására mérvadó az egyesnek az állami ügyekben való jártassága. Miután azonban az állam saját akaratára csak tagjainak engedhet befolyást, első feltétel a szavazatjogra az állampolgárság. Másfelől miután az egyetemes jó felismerésének vannak bizonyos ismérvei, minők bizonyos kor elérése, a személyes függetlenség, az erkölcsi épség, ennél fogva ezek is a szavazatjognak általános feltételei.

A szavazatjog vagy általános szavazatjog, vagy cenzushoz kötött.

a) Az általános szavazatjognál az állami akaratra való befolyás az emberi minőséghez köttetik, vagyis mindenki már emberi mivoltánál fogva szükségképen felruházandónak tekintetik az állami akaratra való befolyás jogával. Általános szavazatjognak nevezetik az is, midőn a szavazatjog minimális vagyoni vagy értelmi tehetségtől tétetik függővé. Az általános szavazatjog elvi kiindulási pontjában helytelen, mert mindenkiben egyaránt feltételezi az államias érzést, gondolkodást, a közjó felismerésére való képességet, a mit pedig nem lehet elfogadni. Elvként a demokratikus köztársaság szokta felállítani (Franciaország, amerikai államok), bár másutt is alkotmányi alapelvvé tétetett (Belgium, Német birodalom).

Az általános szavazatjog a közvetett szavazati rendszerrel és a többes szavazati rendszerrel szokott kombináltatni. A közvetett szavazati rendszernél a választó nem közvetlenül a képviselő-

jelöltre, hanem azokra szavaz, kik a képviselőt megválasztani fogják (ezek az u. n. elektorok). A többes (kumulatív) szavazat rendszere pedig abban áll, hogy az egyesek szavazatának ereje nagyobb szellemi vagy anyagi képességük arányában nő. Minden államtagnak van egy szavazata, azoknak pedig, kik bizonyos szellemi vagy vagyoni fölény birtokában vannak (vagy pedig családfők), több szavazat adatik.

A kisebbségek képvisellete (aránylagos képviselet) abból indul ki, hogy a képviseletnek minden pártárnyalatot azon arányban kell feltüntetnie, a mint az az állampolgárok körében helyet foglal. Legismertebb alakja a Hare Tamás-féle rendszer. Az egész ország egyetlen választókerületet képez és először is megállapíttatik azon szavazat szám (választási hányados), mely szükséges ahhoz, hogy valaki megválasztott képviselőnek tekintessék és pedig úgy, hogy az egész ország választóinak száma elosztatik a választandó képviselők számával. Minden jelölt, mely ezen szavazatszámot, bárhol az országban levő választóktól, megnyerte, megválasztott képviselő. Minden szavazónak jogában áll egyszerre bizonyos sorrendben több képviselőjelöltre szavazni (lajstrom- vagy lista-szavazás). Ha az első jelölt megkapta a szükséges szavazatszámot, a rá eső szavazatok nem vétetnek számításba, hanem csak a másodszorban felirt jelöltre eső szavazatok. Ily módon lehetővé van téve bármily kisebbségnek a maga jelöltjét megválasztani.

b) A vagyoni cenzus a szavazatjogot bizonyos vagyon bírásához, illetve az az utáni minimális adófizetéshez köti. Az értelmi cenzusnál a szavazatjog a műveltség bizonyos fokához köttetik,

Ez igen minimálisan határoztatik meg s rendszerint az irni-olvasni tudásba helyeztetik.

Szavazatzoggal rendszerint csak a férfiak ruháztatnak fel. A nők szavazatzogának ellene szól különösen, hogy az állami életbeni részvétük ennek tárgyilagosságát veszélyeztetné; továbbá a nő hivatásánál fogva sincs rendelve a politikai életben való részvételre; végül ha a nőket szavazati joggal ruházzuk fel, ez szükségképen teljes emancipációjukra, vagyis az összes hivatásos pályáknak előttük való megnyitására vezetne, mi pedig nem társadalmi érdek. A szavazatzog gyakorlása: a szavazás nyílt vagy titkos. A nyílt szavazás inkább megfelel a szavazati jog közjellegének, mert a szavazó az összes állampolgárok egyenes kontrollja alatt áll. A titkos szavazás demokratikus elv, de elvileg csak ott lehet helyén, hol a szavazat miatt az illető üldöztetésétől lehet tartani.

26. §. A parlament működési ideje. A törvényhozás nem választás alá eső tagjai (az alsó- vagy képviselőház) bizonyos időre választatnak, melynek leteltével a ház új választás által ujra alakittatik. Az alsóház vagy egészében, vagy részletekben ujittatik meg. Utóbbi esetben a képviselőknek bizonyos sorshúzás által megállapított része (harmada-negyede) időszakonkint lép ki. Ellene szól ezen rendszernek, hogy az állampolgárok közvéleménye e mellett nem lesz oly határozottan kivehető, mint ha az egész képviselőház egészében ujittatik meg.

27. §. Két kamara-rendszer. A felsőház. A két kamararendszernek, midőn t. i. a parlament egy választott alsó (képvisező-) házból s különböző alapokon képezett felső (főrendi) házból áll, nem az az értelme, hogy az állami akarat jobban megfontoltassék az által, hogy a javaslatok egy máso-

dik kamarában is tárgyaltnak. A parlament feladata a nemzetben kifejezésre jutó összes irányokat feltüntetni, a nemzet akaratképződési folyamatának teljességet adni. Ezért ha a társadalom egyes elemeinek olyan súlya, jelentősége van a nemzeti életben, hogy feltehető, miszerint a nemzeti akarat kiképzéséhez külön, értékes elemmel képesek hozzájárulni, akkor ezen társadalmi elemeknek a szuverén akarat létrejöttében külön, önálló részt kell juttatni a nemzeti akarat teljessé válása, tökéletesedése szempontjából.

A felsőház szervezési módjai: 1. az arisztokrata családhoz tartozás (örökletesség), 2. a vagyon, 3. a nagyobb közhivatal, 4. a kinevezés a fejedelem részéről és végül 5. a választás. Az államfő részéről kinevezhető felsőházi tagok maximális száma megállapíttatik. Mert ha a fejedelem — miniszterei tanácsára — korlátlanul nevezhet ki felsőházi tagokat a végből, hogy ott a kormány politikájának túlsúlyt szerezzen (pair-schub), a törvényhozás második ága egészen a kormány befolyása alá kerülhet.

Azokat a felsőházakat, melyek kiválólág a születési elvre vannak alapítva, főrendiháznak, — azokat, melyek választási úton képeztek, senátusnak nevezzük.

28. §. A parlament hatásköre. A törvényhozó szerv legfőbb feladata az állami akaratot, amennyiben több hasonló esetre vonatkozik, létrehozni, vagyis a törvényalkotás. A törvény ugyanis rendszerint általános szabályt foglal magában, mely a hasonló esetek egész sorozatára kiterjed.

Különös fontossággal bírnak a törvények közt az adótörvények és a költségvetés. Az adótörvények által az állam a magántulajdonból követel részt magának. Ezért a polgárok vagyona-

nak igénybevétele csak a törvényhozás által történhetik. A költségvetés az állami élet folytatására, az állami feladatok betöltésére szükséges pénzeszközök megállapítása. A törvényhozáshoz tartozik annál fogva, mert a költségvetéstől függ tulajdonképpen, hogy mennyiben fogja az állam a polgárok vagyonát saját céljaira igénybe venni; továbbá mert a költségvetés az állam egész tevékenységének megállapítását magában foglalja. A költségvetési (budget) jog által a parlament nagy befolyást nyer a végrehajtó hatalomra. A költségvetés megtagadásának joga jogilag megilleti a parlamentet, politikailag véve azonban e joggal nem élhet, mert ez az egész állami életet megakasztaná, az állam magánjogi kötelezettségének teljesítését (tisztviselők fizetése, államadósságok kamata stb.) lehetetlenné tenné. A költségek felhasználására való felhatalmazás a propriáció-nak nevezetik.

A parlament továbbá a végrehajtó hatalmat ellenőrzi. Ez nemcsak utólagosan történik, hanem parlamentáris kormányzat mellett már előzetesen is a parlament szabja meg a végrehajtó hatalom működésének irányát. A parlament különböző módokon fejezheti ki azt, hogy nincs megelégedve a miniszteriummal, a kormányzat vitelével. Így bizalmatlansági szavazattal, a kormány javaslatának visszautasításával, a fejedelem előtti panasszal.

Amennyiben az államfő funkcióját nem lenne képes gyakorolni (kiskoruság, lelki betegség miatt), a parlamenthez tartozik a helyetteséről való gondoskodás.

A parlamenthez tartozik továbbá: a képviselők igazolása s a fegyelmi hatalom saját tagjai felett. A parlamenti tag csak a parlament fegyelmi hatalmának van alávetve a házban tett nyilatkozataiért (szólásszabadság), másrészt nem üldözhető

bűntenyekért sem, ha csak a parlament ebbe bele nem egyezik (e két jog a mentelmi jogot képezi). A parlament tagjait kizárhatja, ha a képviselői tiszttel meg nem egyező helyzetbe kerülnek (összeférhetlenség, inkompatibilitás).

Végül biráskodási hatalmánál fogva a parlament vád alá helyezi és elítéli a kormány tagjait, a minisztereket. Ezen jognak a parlamentet kell megilletni, mert a törvényhozás szerve az által fogja megóvni fölényét a végrehajtó hatalom felett, ha ennek tagjait, amennyiben a törvényhozás hatáskörét megsértették, eltávolíthatja és rendeleteiket érvénytelenítheti.

Kezdeményezési joga nemcsak a fejedelmeknek s a parlamenti tagoknak, hanem közvetve az állampolgároknak is van a kérvényezési szabadság által. A fejedelem kezdeményezési jogát a kormánya által beterjesztett törvényjavaslatok útján gyakorolja s ezen törvényjavaslatoktól a tárgyalás meg nem tagadható.

A javaslatoknak osztályonkinti, vagy bizottságokban való tárgyalása a véleményalkotást könnyíti meg. Az indítványozási jog megszorítása, a szólás-szabadság korlátozása, a szónoklatok maximális idejének meghatározása, a clôtüre — vagyis annak kimondása, hogy a vita bizonyos időpontban okvetlen bezáratik — erőszakos rendszabályok. — A javaslatok tárgyalása általános és részletes. Az általános tárgyalás mód arra, hogy a többség által nem helyeselt javaslatok rövidesen visszautasítsanak. A harmadszori olvasás, mely az általános és részletes tárgyalás követi, a javaslatoknak végleges megszavazására vagy az alapelveiben helyesnek talált, de részleteiben elhibázott javaslatnak elvetésére való.

A javaslatok elfogadására az egyszerű többség



elégéses. Némely alkotmány azonban fontos tárgyaknál (alkotmánymódosítás) u. n. kvalifikált (két-harmad, háromnegyed) többséget kíván.

29. §. A pártok. Párt alatt értjük az állampolgároknak bizonyos fő állami érdekek körüli csoportosulását. Csak a szabad államban vannak pártok, hol a közhatalomra az egyes államtagoknak is befolyás engedtetik. A pártoknak az államélet alapelveire meg kell egyezni és inkább csak a kivitel módjára térhetnek el egymástól. A pártoknak mindig a hatalom megszerzése képezi célját. Frakcióvá lesz a párt azonban, ha nem elvi alapból indul ki, hanem személyes érdekek vezetik. Jelentősége a pártoknak az államban abban áll, hogy általuk történik a nemzeti akarat különböző lehetséges irányainak előkészítése.

A legismertebb két alakja a párialakulásnak a konzervatív és liberális párt. A konzervativizmus lényege abban áll, hogy a közrendet tartja szem előtt s nem az egyes mennél tágabb körű érvényesülését. A liberálizmus megfordítva az egyes érdekében hajlandó a változtatásra, mihelyt azt ezen érdek követeli. A konzervatív párt reakcionáriussá, a liberális párt pedig radikálizmussá lesz, ha elfajul.

B) A végrehajtó hatalom. 30. § A végrehajtó hatalom és ennek szervezete. A végrehajtó hatalom a törvényileg kijelentett állami akarat és a törvényekben körül nem irt állami céloknak valószínűsítésével foglalkozik. Az állami feladatok betöltése, a végrehajtás bizonyos, külön e célra rendelt szervezetet kíván. Azok a közegek és azok az eszközök, melyek által a szuverén állami akarat valósul, összeségükben képezik a végrehajtó hatalmat.

A végrehajtó hatalom alá van rendelve a tör-

vényhozó hatalomnak. Utóbbi a végrehajtó közegek működését ellenőrzi. A végrehajtás közegei különböző hatalommal láttatnak el. Vannak oly közegek, kik a tényleges végrehajtással biztatnak meg, ezek az alsó hatóságok. Vannak továbbá oly végrehajtó közegek, akiknek feladata nem a tényleges végrehajtás, hanem annak megindítása, vezetése, ellenőrzése. A végrehajtás ezen organumait nevezzük k o r m á n y-nak.

A kormány (ministerium) ténykedése nem szorítkozik csak a törvény végrehajtására. Nevezetesen bir rendeleti joggal, melynél fogva szükség esetén az állami akaratot (törvényt) kiegészítheti, helyettesítheti, sőt fel is függesztheti. Hozzá tartozik továbbá a közegek kinevezése, a pénzeszközök és a karhatalom feletti rendelkezés is.

31. §. A kormány rendeleti joga. A kormányrendeletek végrehajtási rendeletek, vagy törvénytörlő rendeletek, vagy törvényfelfüggesztő rendeletek lehetnek. A végrehajtási rendeletek nem önálló rendeletek, a törvénytörlő és törvényfelfüggesztő rendeletek önálló rendeletek.

A végrehajtási rendelet a törvény végrehajtásának közelebbi módozatait jelöli meg hely, idő stb. tekintetében; olykor csak a törvény életbelépésének idejét szabja meg.

A törvénytörlő rendelet a végrehajtó hatalom önálló akarata oly esetre, midőn törvény nincsen és mégis cselekedni kell. Olykor maga a törvényhozás felhatalmazza a végrehajtó hatalmat, hogy törlő rendeleteket kibocsásson, vagyis arra, hogy egy tárgyat, mely törvényhozásilag volna szabályozandó, ideiglenesen rendeletileg szabályozzon. Az állam szervezetére, a polgárok alapjogaira vonatkozó szabályok törvénytörlő

rendelettel meg nem állapíthatók, ezek tekintetben csak a törvényhozás intézkedhet.

A törvény felfüggesztő rendelet (szükségrendelet — Nothverordnung) által a törvény végrehajtása felfüggesztetik az esetben, ha előre nem látott, rendkívüli körülményeknél fogva a végrehajtásból az államra vagy az egyesekre helyrehozhatlan kár állana elő. (Szükség törvényt bont). A törvényfelfüggesztő rendeletnek különböző korlátai lehetnek. Semmi esetre se képezhetik tárgyát: a parlamentre vonatkozólag fenálló alkotmányszabványok, mert a fejedelem és a végrehajtóhatalom a törvényhozási szerv funkcióját csak szükségből veszi át, magát a törvényhozó szervnek működését lehetetlenné nem tehetik. A törvényfelfüggesztő rendeletek a parlamentnek, ha együtt van, azonnal, — ha együtt nincs, haladéktalan egybegyűlése után azonnal bemutatandók. A parlament a törvényfelfüggesztő rendeleteket vagy jóváhagyja, vagy a jóváhagyást megtagadja. Utóbbi esetben azok érvényüket veszítik s a miniszterium felelősségre vonása következik be.

32. §. Az alsó hatóságok, a bíróság. Az alsó végrehajtási hatóságok közigazgatási és birói hatóságok. A közigazgatási hatóságok feladata a törvény rendelete értelmében cselekvés bizonyos államcél elérésére. A birói hatóságok feladata a törvényben foglalt általános jogszabályokhoz képest annak megbirálása, hogy az előttük fekvő konkrét tény a törvénynek megfelel-e. A fejletlenebb államban a közigazgatás és bíraskodás nincs egymástól szervezetileg elválasztva. A modern állam a két funkciót külön szervekre bizza. A magánosok ügyeiben biraskodást elvileg lehetséges ama hatóságokra is bízni, melyek a közigazgatást eszközlik és fő csak az, hogy az államfőnek és a minisztereknek biraskodása (kabinet-justicia) kizá-

rassék, miután ez önkényre vezetne. Mindazáltal szükséges, hogy a közigazgatás és a magánosok ügyeiben való biráskodás egymástól elválasztassanak, azok egész különböző természetű funkciók lévén, melyek különböző ismereteket, jártasságot kívánnak. Még inkább szükséges a közigazgatásnak és biráskodásnak külön közegekre bizása abban az esetben, midőn a közigazgatás tényeiről van szó, (közigazgatási biráskodás), miután saját tényei felett a közigazgatás elfogulatlanul nem biráskodhatna.

A bíróságok függetlensége abban áll, hogy a bíróság a jogalkalmazásban, az itélkezésben se a törvényhozó hatalom, se a végrehajtó hatalom befolyásának nincs alávetve.

33. §. Az önkormányzat. A végrehajtást nemcsak arra rendelt, hivatalnoki elemek eszközlik, hanem a helyi végrehajtásban maguk az állampolgárok is résztvesznek helyi kapcsolataikban, nem élethivatáskép, hanem a köz iránti odaadásból. A végrehajtás ezen szervezete az önkormányzat.

Az önkormányzati végrehajtás is államigazgatás s nem csupán helyi ügyek intézése. Így fogják fel az önkormányzatot Angliában és ilyen az önkormányzatnak régi (1848. előtti) magyar felfogása is. Ujabban azonban az önkormányzat nálunk is a helyi ügyek intézésére szorittatik, miben a német és osztrák felfogás követői lettünk.

Az önkormányzat politikai jelentősége abban áll, hogy a törvények mindennapi alkalmazásában való részvétel oly közszellemet teremt a polgároknak, mely a kormányhatalom esetleg alkotmányellenes törekvéseinek ellenállni képes. A közszabadságot a törvényhozásbani részvétel mellett a végrehajtásbani részvétel biztosítja.

34. §. A végrehajtó hatalom felelőssége. Alkotmánytörténetileg a fejedelem tanácsosainak felelőssége mint a fejedelmi önkény kizárását szolgáló eszköz tűnik fel. Miután ugyanis a fejedelem saját személyében feleletre nem vonható, legalább tanácsadóit kivánták felelősségre vonni. Ily törekvések nyomai találhatók fel már a XIII. század folyamán Angliában, Arragoniában és Castiliában, nálunk III. Endre 1298. évi decretumának 23. cikkében, mely utóbbi kimondja, hogy a királynak a királyi tanács meghallgatása nélkül tett intékedései érvénytelenek és az országgyűlés a rossz tanácsadókat hivatalukból eltávolíthatja. Elvileg azonban a végrehajtó hatalom, miniszterium, felelősségének alapja nem az, hogy miután a fejedelem felelősségre nem vonható (mint az angol alkotmányos elv mondja: „a király nem tehet rosszat“), tehát tanácsosait: a misztereket kell felelősségre vonni, hogy a fejedelmi önkénynek eleje vétessék. Alapját a miniszteri felelősség elvileg abban találja, hogy miután a kormány feltétlen engedelmességgel se a fejedelemnek, se a parlamentnek nem tartozik (mert a lemondás által ez alul szabadulhat), tehát önálló hatalom, ebből folyólag működéseért felelnie is kell.

A jogi felelősség célja a végrehajtó hatalmat saját hatáskörében való megmaradásra kényszeríteni. Vagyis hogy a végrehajtó hatalom se a fejedelemnek, se a parlamentnek hatáskörébe át ne lépjen, ezek jogkörét ne bitorolja. Lényegileg jogilag akkor lesz felelőssé a minisztérium, ha alkotmány-sértést követ el, illetve kormányzati kötelességeit nem teljesíti (nem ad ki rendeletet, nem rendelkezik a karhatalommal stb. bár ezt tennie kellene).

A polikai felelősség arra vonatkozik, hogy a miniszterium ne csak hatáskörében maradjon, hanem

hogy a végrehajtó hatalom egész működését, politikáját a parlamentével ugyanazon szellem hassa át. A politikai felelősség magával hozza, hogy a végrehajtás nemcsak általában a törvényeknek megfelelő lesz, hanem a miniszterium olyan törvényt fog a parlamenttel hozatni, oly politikát fog követni, a minőt a parlament és a fejedelem kívánnak. A politikai felelősségnél fogva a miniszterek nem azért felelősek, hogy a törvényt, hanem hogy a parlamenti többséget meg ne sértsék. (Gneist).

A miniszterek vád alá helyezését a jogi felelősségnél a parlament (az alsóház) mondja ki s a bíraskodás is a parlamentre, annak felsőházára bízatik. Némely államban a bíraskodás az állami bíróság feladata. Az ítélet nemcsak a hivatalból való eltávolításra, hanem büntetésre is vonatkozik a büntető törvény rendelkezései szerint.

A politikai felelősség kérdésében kizárólag a parlament ítél. Itt tudniillik arról van szó, hogy a miniszterium a parlamenttel összhangban maradt-e vagy sem s ennek megítélője csakis maga a parlament lehet. A politikai felelősségnél a büntetés abban áll, hogy a parlament megvonja bizalmát a minisztertől, megbuktatja.

A miniszterek mint fő közigazgató hatóságok is felelősek. Ez a közhivatali felelősség, mely a minisztereket mint a közhatóságok fejét érinti, amennyiben egyes intézkedéseikkel jogot sértenek. A közhivatali felelősség kérdésében a rendes vagy külön közigazgatási bíróság ítél és ítélete arra irányul, hogy az egyes konkrét intézkedés, melyet a miniszter, mint főhatóság hibásan (tehát nem egyenesen jogsértő szándékból) tett, meg lesz változtatva s helyette a törvény rendelkezésének megfelelő helyes intézkedés tétetik.

C) Az államfői hatalom. 35. §. Az államfői szerv. Az állami élet egységének biztosítása, fenntartása céljára nélkülözhetlen a törvényhozás szervén és a végrehajtás szervén kívül még egy olyan szerv, mely az akaratot és cselekvést harmonikusan egybefoglalni, esetleges ellentéteiket kiegyenlíteni, s mindkettőt irányozni bírja. E szerv csak egy természetes személy lehet. Ez az államfői szerv, monarchiában a fejedelem, köztársaságban a választott államfő: a köztársasági elnök.

Monarchiában a fejedelmi szerv alakulása mindenkorra meg van határozva a trónörökösödés rendje által. Így a monarchiában állandóan megvan az egység és irányzás főszerve a maga felsőbb, kiváltságos állásával, nagy vagyonával, mely őt messze a társadalom fölé emeli. Az örökösödés rendszerint az elsőszülettség rendjét követi — első szülöttségi örökösödési rend (successio primogenitura) — mely szerint mindig az elsőszülött fiú lép trónra. Az örökösödés továbbá rendszerint ági örökösödés (successio linealis) vagyis az előd után annak lemenői következnek (az elhunyt után fia, unokája stb.) s csak ha ezek kihaltak, következik az előd testvére (vagy nagybátyja). Az ági örökösödési rend ismét háromféle: a) tisztán fiági (successio agnatica), midőn a nők egyáltalán figyelembe nem jönnek, b) vérrokonsági (successio cognatica), hol a nők is tekintetbe jönnek, úgy, hogy az egyes ágakon belül a férfiak megelőzik ugyan a nőket, de az első ágbeli nők megelőzik a második ág férfait, a második ág női szintén a harmadik ág férfait, végül c) vegyes (mixta) ági örökösödés, midőn mindaddig, míg a főágban férfi van, nő nem örökölhet; de ha férfi nincs, következik azon főágban a nő és csak ha egy főágban nincs se férfi, se nő, akkor megy át

az örökösödés a következő főágra. Több monarchikus alkotmány e mellett csak az egyenjogú házasságból származóknak ad örökösödési jogot. Egyenjogú házasság az, mely uralkodó (souverén) házak vagy volt fejedelmi házak tagjaival kötöttik.

Monarchiában az államfő felelőtlen. A fejedelem mindennemű uralkodói tényeiért miniszterei tartoznak felelősséggel, kik ezt a fejedelmi rendeletek ellenjegyzése által elvállalják. Miután pedig alkotmányos államban kell, hogy minden rendeletért valaki felelős legyen, alapelv, hogy a fejedelem minden államhatalmi tényeiben csak minisztereinek közbenjöttével járhat el s minden rendelete csak úgy érvényes, ha azt felelős miniszter ellenjegyzi. A fejedelem jogi felelőtlensége államhatalmi ténykedéseieért abban birja alapját, hogy a szuverén akarat legfőbb, döntő mozzanatainak létrehozója és szuverén funkciójában az osztatlan államként jár el. Miután pedig a fejedelem közjogi és magán-személye el nem választható, magántényeiért is felelőtlené tétetik. Utóbbi azonban csak államhatalmi tényeiért való felelőtlenségének következménye.

Köztársaságban az államfő (elnök) a törvényhozó testület tagjai által határozott időre választatik. A köztársaságban az elnöknek államfői funkciókkal való felruházása nem természetes fejlemény, mert ő tulajdonképen csak a végrehajtóhatalomnak feje. Mégis államfői teendőkkel, hatáskörrel ruháztatik fel, vetojoggal, a parlament feloszlatása jogával, a külügyi képviselőlet jogával bir. a mik már fejedelmi funkciók. Ez által a törvényhozó hatalom fölé emelkedik, holott annak felelős és általa vád alá is helyezhető és elítélhető.

36. §. Az államfő jogai. A törvényhozással szemben az államfőnek (fejedelem, elnök) következő jogai vannak: A parlamentet ő s s z e h í v j a, továbbá



elnapolhatja és feloszlatja. A parlament ugyan magától is összegyűlhetne bizonyos időpontban; de az államfő erre sokkal alkalmasabb, mert csak ő láthatja, mikor kell működésbe hozni a törvényhozást, valamint mikor forognak fenn oly viszonyok, hogy sikeresen egyelőre nem folytatható a törvényhozás működése vagy egyelőre az végleg abbahagyandó. Az elnapolással a parlament csak időleg függeszti fel működését, a felosztatás által azonban működése egyelőre (az új parlament összehívásáig) teljesen abbamarad, a képviselők újra választatnak.

A felosztatás különösen akkor fordul elő, midőn a fejedelelem úgy látja, hogy a választott törvényhozó szerv: a parlament ellentétben áll az állampolgárok többségének véleményével. Ez esetben csak a parlament felosztatásához, új választások elrendeléséhez lehet folyamodni. Az új választásoknak az a célja, hogy az állampolgároknak módjában álljon nyilatkozni arra nézve, hogy milyen irányt vegyen az akaratli szerv: a parlament működése. Köztársaságokban a felosztatás csak bizonyos korlátozással engedik meg a választott államfőnek: az elnöknek. — A fejedelem gyakorolja a törvénykezdeményezést a miniszterium útján. A kezdeményezés azonban az egyes parlamenti tagokat is megilleti. A fejedelem joga a törvényszentesítés, mely által ő a parlament határozatát hozzájárulása által az állami akarat színvonalára emeli.

Csak a szentesítés által lesz teljessé azon állami akaratkiképzési folyamat, mely tulajdonképpen magukból az állampolgárokból indul ki (a választás útján), konkrét alakot ölt a parlamentben a tanácskozás és megálapodás útján és végül a fejedelem az így létrejött határozatot állami határozatnak ismervén el, azt törvényerőre emeli. A szentesítés csak a monarchát illeti meg, a köztár-

sasági elnök csak veto-joggal bír. A szentesítés nélkülözhetlen eleme a törvény létrejövetelének, önállóan járul az elfogadott törvényjavaslathoz s ez által lesz az törvény. A veto ellenben nem nélkülözhetlen eleme a törvény létrejöttének, mert ha azt a kitűzött határidő alatt a köztársasági elnök nem gyakorolja, a parlament határozatából törvény lesz. Továbbá a köztársasági elnöknek csak szuszpenzív veto adatik, vagyis ő csak felfüggesztheti a parlament határozatának törvény erejére való emelkedését, újabb tárgyalást kívánva a kamarák részéről. Ha azonban a kamarák bizonyos nagyobb (kétharmad) szótöbbséggel újból ugyanazon határozatot hozzák, akkor az elnök vetojogát többé nem érvényesítheti, a határozatból törvény lesz.

A fejedelem nemcsak a törvényhozást, hanem a végrehajtást is irányítja, a végrehajtó hatalom kezelőit kinevezi s működésük főirányait jóváhagyja. A fejedelem a minisztérium összes főbb rendelkezéseihez hozzájárul, a végrehajtó hatalom alá van rendelve a fejedelemnek. De a miniszterek még sem tartoznak feltétlen engedelmességgel a fejedelemnek, mert ha ez tőlük törvénytelen kívánna, jogukban áll bármikor lemondani.

A monarchia államfeje végrehajtó hatalmi ténykedéseiben nem egyszerűen a nemzet szolgája, mint a hogy ezt a francia alkotmányos monarchiai elmélet felfogta, felállítván a tulajdonképen republikánus tételt: „A nemzet akar, a fejedelem azt végrehajtja“ (La nation veut, le roi fait). A Thiers-féle tétel, hogy „a király uralkodik, de nem kormányoz“ (le roi règne, mais il ne gouverne pas) se jelenti a valódi monarchiát, mert az államélet legfőbb irányítása, a kormányzás is megilleti a fejedelmet. Magát a közigazgatást vagyis az államcélok

közvetlen helyi megvalósítását azonban a fejedelem alárendelt hatóságai végézik.

A fejedelem bír a törvény felfüggesztés jogával, mely jogát szintén a miniszterium javaslatára és ellenjegysése mellett gyakorolja. Mily terjedelemben illeti meg e jog, az egyes alkotmányok különbözőleg határozzák meg. Meg kell illetni e jognak a fejedelmet, mert ő tudja objektíve megítélni, miután az állam egész életét áttekinti, hogy csakugyan vannak-e oly körülmények, melyek a törvényfelfüggesztést indokolják. Az egyes esetben való törvényfelfüggesztés a kegyelmezési jogot foglalja magában.

Az állam külügyeinek, nemzetközi politikájának intézése is az államfőre tartozik. A külügyi viszonyokban az államot az államfő képviseli. A monarchia fejedelme bír ezenkívül a nemzetközi szerződések kötésének, a hadüzenés és békekötésnek jogával; a köztársasági államfő e jogokkal nem rendelkezik, ez a törvényhozás szervét illeti.

## V. A kormányzat.

37. §. A kormányzati rendszerek. Kormányzás alatt értjük a három fő állami szervnek az államcélok elérésére való összműködését. Az alkotmány az állami főszerveket nyugvó állapotban, a kormányzás ellenben működő állapotban mutatja. Hogy kormány alatt közönséges értelemben a végrehajtó hatalmat (miniszteriumot) szokták érteni, ez onnan van, mert a cselekvéssel kapcsolatos hatalommal tényleg a végrehajtás szerve rendelkezik. — Tulajdonképen azonban a kormány fogalmát nem lehet csak a cselekvés szervére korlátozni, hanem az államnak mindazon szervei, melyek által életét irányozza, a kormány fogalma alá tartoznak.

Vagyis fejedelem, parlament, miniszterium mind együttvéve alkotják az állam kormányát, végzik annak kormányzását.

A három állami főszerv egymáshoz különböző viszonyban lehet. Ez által állanak elő a kormányzat különböző rendszerei, a szerint t. i., hogy melyik állami főszervnél a három közül van a túlsúly a többi kettő felett. Személyes kormányzati rendszer akkor áll elő, ha a túlsúly az állami szervek közt a fejedelelemnél van. Kabinetkormányzás, ha a túlsúly a miniszteriumnál (kabinetnél) van. Alkotmányos kormányzat, ha a fejedelem, parlament és kabinet ereje, súlya egyforma. A parlamenti kormányzásnál a főszerepet az államban a parlament viszi, végül a prezidenciális kormányzatnál az elnöknél van a túlsúly a parlament és miniszterium fölött.

38. §. A parlamenti kormányrendszer. Ha az állami főorganumok közt a túlsúly a parlamentnél van a fejedellemmel és a végrehajtó hatalommal szemben, akkor előáll a parlamenti kormányrendszer. Parlamenti kormányrendszernél a fejedelem és végrehajtó hatalom (miniszterium) egyformán a parlament irányához, akaratahoz vannak kötve. A fejedelem azért, mert csak olyanokat nevezhet ki miniszterekké, kiket a parlament támogat, vagyis csak a parlamenti többségből szemelheti ki a minisztereket. A végrehajtó hatalom kezelői, a miniszterek pedig annyiban vannak kötve a parlamenthez, mert állásukat csak addig tarthatják meg, a míg kormányzatuk szelleme a parlamentével megegyezik s bírják a parlament bizalmát. A parlamenti kormányrendszer az államtagoknak az államhatalomra a lehető legnagyobb befolyást enged meg, az állam kormányzata tulajdonképen oly irányban folytatván, a mint azt maguk az állam-

polgárok a választások alkalmával meg-megújuló szavazataikkal helyesnek találják.

A parlamenti kormányzat fentiek szerint párt-kormányzat, vagyis a parlamentben mindenkor többséggel bíró pártnak kormányzata. Legfőbb veszélyei ép ebben rejlenek. Közel van ugyanis lehetősége annak, hogy a pártszellem, párturalom, pártszempontok szerinti eljárás az államigazgatásnak ama tereire is átvitetik, hol az államéletet a jog szabályozza. Helyes működésének feltétele tehát, hogy legyen örökös államfő, ki felette áll a parlamenti pártok versengéseinek, melyek mind arra törekcszenek, hogy az uralmat magukhoz ragadják. További feltételek a birói függetlenségnek s a közigazgatás jogszerűségének biztosítása (közigazgatási biráskodás), melyek hivatva vannak annak megakadályozására, hogy a párturalom az államéletben illetéktelen terrenumokon érvényesülhessen.

## *VI. Az állam és egyház viszonya.*

39. §. Az állam és egyház közti viszony rendszerei. E viszony rendezésére lényegileg kétféle rendszer áll egymással szemben. Az amerikai rendszer szerint („Szabad egyház a szabad államban“ rendszere) az állam és az egyház egymástól mereven szétválasztatnak, az egyházak mint pusztán vallási társulatok a magánjog keretébe utaltatnak, az államtól támogatásban nem részesülnek, viszont csak annyiban állanak az állam befolyása alatt, amennyiben az állam felettük főfelügyeleti jogot gyakorol. Az államnak és egyháznak ezen szétválasztását azzal indokolták, hogy, ha az állam csak bizonyos vallásos társulatokat, egyházakat ismer el, másokat pedig nem, elkerül-

hetlen, hogy az egyházak jogi állása tekintetében egyenlőtlenség foglaljon helyet az egyházak közt. Ennek pedig visszahatása lesz úgy a vallásgyakorlati szabadságra (külső vallásszabadságra), mint a lelkiismereti szabadságra (belső vallásszabadságra). Felhozott továbbá, hogy ha ilyenformán az egyház és állam egymástól teljesen elválasztatnak, akkor elérhető lesz az, hogy semmiféle surlódás se foglal helyet a két hatalom között. Az államnak és egyháznak ilyen teljes elválasztása azonban igen nehezen vihető keresztül, mert az állam a külső világi dolgokat se rendezheti úgy, hogy bizonyos vallási alapelvekből ki ne induljon. Az állam mindig valamely vallási irányelvet fogadván el, cselekvényei vallási motivumból is indulván ki, nem lehet a külvilági és belső vallási életet úgy szétválasztani, hogy az államnak a vallás teljesen indifferens legyen.

Az európai rendszer mellett az állam és egyház hatásköre szétválasztatik, de az állam törődik az egyházak fentartásával. E rendszer alfajai: a felekezeti állam és a felekezeten kívüli állam. A felekezeti államrendszernél az állam egy uralkodó vallást ismer el s az államban levő felekezeteket csak tűri (innen tűrt vallások), amenyiben azok nem jönnek ellenkezésbe az uralkodó vallás érdekeivel. A felekezeten kívüli állam a felekezetek felett áll, de azért a felekezetek érdekeivel törődik s ezen érdekeket, a felekezeti jogegyenlőség alapján, egymással összhangba hozni igyekszik.

40. §. Az államnak az egyházakkal szembeni jogai. Az államnak az egyházakkal szemben szuverénitásából kifolyó felügyeleti jogai egyházi felségjogoknak (jura circa sacra) neveztetnek. Ezek a következők: a) Az állami legfőbb felügyeleti és ellenőrzési jog (jus su-

premae inspectionis), melynél fogva az államhatalom az egyházak minden tényeiről tudomást szerez, hogy az állami érdekeket szükség szerint megóvhassa. b) Az előleges védekezés joga (jus cavendi); ennél fogva az állam az egyházaktól származható sérelmek ellenében előlegesen is védekezhetik (pl. a szerzetes rendek megtelepedésének szabályozása). c) A tetszvény jog (jus placeti), melynél fogva a katolikus egyházi rendeletek (a római curiától származók) csak előzetes állami engedély mellett tehetők közhirrre. d) Az állam az egyházi hatalom visszaélései ellen az egyesektől panaszokat fogadhat el és azok orvoslására közrehat (recursus ab abusu). e) Az állam az egyházat védelmezi (egyházvédelmi jog, jus advocatiae). Nevezetesen biztosítja az istentisztelettartás háboritlanságát, bántalmazásai ellen jogvédelmet nyújt, öröködi a felett, hogy az egyházak egymás ellen tértitgetési fondorlatokat ki ne fejthessenek; lehetővé teszi, hogy az egyházak jogaikat az állami jogvédelem igénybevételével érhényesíthessék. Továbbá az állam az egyházakat (templomi, iskolai, lelkészi jövedelmi célokra) anyagilag is támogatja, amennyiben az egyház anyagi erői nem elégségesek. Az állam az egyházi ünnepekre polgári jogintézményeiben is tekintettel van, oktatási ügyekben az egyházat meghallgatja.

## VII. Az államkapcsolatok.

41. §: Az államkapcsolatok fogalma és fajtái. Az államok egymással különböző módokon léphetnek oly viszonyba, mely szuverén hatalmukra kisebb-nagyobb mértékben befoly. Így állanak elő az államkapcsolatok, mint két vagy több államnak bizonyos államcélok elérésére állandó

jellegű összeköttetései. Az államkapcsolatok főfajai; az államszövetség, a szövetséges állam és az uniók.

1. Az államszövetség. Ha az államok közt nemcsak a közösen megoldandó államfeladatok vannak megállapítva, hanem ezen közös célra külön szervezet is teremtetik vagy legalább meg van állapítva az egyes államok szerveinek működési módja a szövetségi célra irányulólag, akkor az államszövetség áll elő. Az államszövetségi viszony akár alakítatik ilyen külön szerv a szövetség céljaira, akár nem (vagyis csak a szövetségi célra való közreműködés módja van előzetesen megállapítva), annyiban korlátozza a szövetségbe lépett államok szuverén hatalmát, amennyiben az egyik szövetségbe lépett állam szuverén elhatározását s ennek végrehajtását mindig a másik államra való tekintettel kell, hogy intézze.

A szövetség által új állam nem áll elő, a szövetségnek az azt képező egyes államoktól független, külön léte nincs, csak az egyes államoknak, vagyis az államszövetség az államok közt csak szerződési viszony és nem államjogi viszony. Más államokkal szemben lehet, hogy az államszövetségben levő államok egy nemzetközi jogalanyt képeznek, de az az államoknak egymáshoz viszonyát nem alterálja. Az államszövetségnek nincs külön területe, nincsenek polgárai, nincs külön államhatalma, mindezek csak az egyes államoknál vannak meg. Az államszövetségnek maguk az egyes államok vannak alávetve, de nem azok polgárai. A polgárok csak a saját államuk hatalmának vannak alávetve és nem a szövetségnek. Ilyen államszövetség volt a svájci szövetség 1848-ig és az 1815-ki német Bund.

2. A szövetséges állam. A szövetséges államban az egyes, szövetségbe lépett államok a szövetségi célokra irányulólag egy új államot alkot-



nak, ennek részei lesznek, szuverénitásukról a szövetségi feladatokra nézve lemondanak s azt az új állam, mely alakul, gyakorolja a szövetségbe lépett államok területén. Szövetséges állam tehát az az államalakulat, midőn a szövetség a maga körében a szövetséges államoktól független hatalommal és ennek megfelelő szervezettel van felruházva s akaratát saját szerveivel egyenesen keresztülviheti a tagállamokkal szemben. A szövetségnek (ép úgy, mint az egyes államoknak) van saját területe, polgárai és teljes államhatalmi szervezete. Ilyen államkapcsolatban tehát úgy az összállam (a szövetség), mint a tagállamok mint valóságos államok vannak szervezve. Ilyen államkapcsolat az új német birodalom (1871.), a hol a szövetségi célokra (külügyre, hadügyre, igazságügyre, pénzügyre stb.) a szuverénitást gyakorolja a birodalom, míg azon ügyekre nézve, melyek a birodalom hatáskörébe nem utaltattak, a szuverénitást gyakorolják az egyes államok saját területükön. A szövetséges államot első sorban az északamerikai egyesült államok valósították meg az unio 1787-ki alkotmányában, mely a svájci szövetség 1848-ki alkotmányában utánzásra talált.

3. A z u n i ó k. Ezek csak monarchikus államok közt foglalhatnak helyet és lényegük szerint vagy az államszövetség, vagy a szövetséges állam alá foglalhatók. Az unio ugyanis általában az államok kapcsolatát jelenti az által, hogy fejedelmük ugyanazon egy fizikai személy. Ha ugyanazon egy személyre száll két államban a fejedelmi hatalom, azonban az államok szuverénitása egygyé nem válik, hanem legfeljebb korlátoztatik szerződési kötelezettségek s az államhatalmi tevékenység gyakorlását a szövetségre való tekintettel módosító intézmények által (ilyenek pl. a delegációk és a közös

miniszterek Ausztria és Magyarország szövetségében) akkor *personalunión*ról szólunk.

A *personal-unio* különböző módon támadhat. Előállhat esetlegesen, amennyiben két különböző állam trónöröklési rendje véletlenül ugyanazon személyt hívja trónra mindkét államban. Ez esetben a kapcsolat ismét felbomlik, ha később a trónörökösödési rend szerint különböző személyekre száll a trón a két államban. Ilyen volt V. Károly alatt a német birodalom és Spanyolország, Ágost alatt Lengyel- és Szászország, IV. György alatt Anglia és Hannover *personál-uniója*. — De beállhat a *personál-unio* szándékosan is két monarchikus állam közt, ha két államban a korona általánosan ugyanazon dynastiát illeti egyforma örökösödési rend mellett. Ily *personálunio* következett be Magyarország és az ausztriai örökös tartományok közt a *pragmatica sanctionál* fogva; ilyen Svédország és Norvégia viszonya 1814-től. Ha a *personálunio* szándékolt két monarchikus állam közt, ez az uralkodó fizikai személyi közösségén túlmenő kapcsolatot létesít, mert legalább is a külügyi célnak közössége jár vele, ki lévén zárva, hogy ugyanaz a fejedelmi személy két államra nézve ellentétes külpolitikát folytasson.

*Van tiszta és intézményes personal-unio*. Az elsőnél a fejedelmi szerv személyi közössége mellett csak kötelezettségeik vannak egymással szemben az *uniált* államoknak. Az utóbbinál a fejedelmi szerv személyi közösségén túl még szerződési alapon nyugvó intézmények is vannak a két állam között. Ezzel szemben *reál-unio* akkor van jelen, midőn két állam közt nemcsak a fejedelem fizikai személye közös, hanem bizonyos tárgyakra, feladatokra nézve az illető államok szuverénitása külön-külön megszűnt, egybeolvadt. A *reál-unióban* tehát

már nemcsak a szuverénitás korlátozása van jelen, hanem annak egyesülése; az egyes államok a közöseknek elismert célokra, feladatokra külön szuverénitásokat feladják. A reál-unió-nak azonban van egy más, régebbi értelme is. E szerint reálunió az, midőn két állam közt nemcsak a fejedelem fizikai személye közös, hanem bizonyos államfeladatok az államhatalom működésének bizonyos tárgyai (res) is közösek. Ebben az utóbbi értelemben lehet Ausztria és Magyarország viszonyát is reáluniónak nevezni; különben az intézményes personálunió.

Az inkorporatív-unió akkor áll elő, midőn az egyik állam teljesen beleolvad a másikba. Így Horvátország és Magyarország továbbá Erdély Magyarországgal, hasonlóképen Skócia és Irland Angliával (1800) ily inkorporált unió viszonyában vannak.

---

## TARTALOMJEGYZÉK

---

Bevezetés . . . . .	3
I. Az állam . . . . .	4
II. A szuverénitás . . . . .	17
III. Az állam formája és alkotmánya . . . . .	22
IV. Az egyes államhatalmok . . . . .	31
A) A törvényhozó hatalom . . . . .	31
B) A végrehajtó hatalom . . . . .	39
C) Az államfői hatalom . . . . .	45
V. A kormányzás . . . . .	49
VI. Az állam és egyház viszonya . . . . .	51
VII. Az államkapcsolatok . . . . .	53

---

# Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban

megjelent és tőle, valamint minden hazai könyvárustól megszerezhető:

## Tudományos zseb-könyvtár.

Minden egyes füzet ára: 60 fillér. = 30 kr.

A „*Tudományos zseb-könyvtár*“ időhöz nem kötötten, 60 filléres kis füzetekben jelenik meg s a tudományok minden ágára kiterjeszkedik.

A „*Tudományos zseb-könyvtár*“ idővel mindazt felöleli, a mi az általános műveltség körébe tartozik. A csinos külsejű füzeteket, rendkívüli olcsóságukra való tekintettel, bárki könnyen megszerezheti, aki pedig a hasznos tudnivalók ismeretét a legkényelmesebb módon akarja elsajátítani, az föltétlenül vegye meg a „*Tudományos zseb-könyvtárt*“. A jó magyarsággal és eleven stílusban írt füzetek főbb vonásokban világos képet adnak az illető tudományról és megismertetik az olvasót mindazzal, amit az illető szakmából okvetlenül tudnia kell.

Eddigelé a következő füzetek jelentek meg:

1. Földrajzi és statisztikai tabellák. 2. kiad. Összeállította Hickmann A. és Péter J.
2. Számtani példatár. 2. kiad. Irta Dr. Lévy E.
3. Kis latin nyelvtan. 2. kiad. Irta Dr. Schmidt Márton.
4. Magyar irodalomtörténet. 2. kiad. Irta Gaal Mózes.
5. Görög nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
6. Francia nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
7. Angol nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
8. Római jog. I. Institutiók. Irta Dr. Bozóky Alajos.
9. Római jog. II. Pandekták. Irta Dr. Bozóky Alajos.
10. Egyházjog. (Kathol.) Irta Dr. Bozóky Alajos.
11. Magyar nyelvtan. Irta Gaal Mózes.
12. Magyar stilisztika. Irta Gaal Mózes.

13. Magyar rhetorika. Irta Gaal Mózes.
14. A sík trigonometriája. Irta Dr. Lévay Ede.
15. Római régiségek. Irta Dr. Schmidt Márton.
16. Magyarország oknyomozó története. 2. kiad. Irta Cseh L.
17. Kereskedelem története. Irta Dr. Stirling Sándor.
- 18—20. Egyetemes irodalomtörténet. Irta Hamvas József.
21. Nemzetközi jog. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
22. Magyar poétika. Irta Gaal Mózes.
23. Planimétria példatárral. Irta Dr. Lévay Ede.
24. A római nemz. irod. tört. Irta Márton Jenő.
25. Német nyelvtan. Irta Albrecht János.
26. Oszmán-török nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
- 27—30. Árúisme-lexikon. Irta Dr. Koós Gábor.
- 31—34. Magyar magánjog. Irta Dr. Katona Mór.
35. Számtan. Irta Dr. Lévay Ede.
36. Logarithmustáblák. Összeállította Polikeit Károly.
- 37—38. Magyarország őskora. Irta Darnay Kálmán.
- 39—40. Magyar büntetőjog. Irta Dr. Atzél Béla.
- 41—42. Bünvádi perrendtartás. Irta Dr. Atzél Béla.
43. Kis növénygyűjtő. Összeállította Dr. Cserey Adolf.
44. Algebra. Irta Dr. Lévay Ede.
45. A magyar helyesírás törvényei. Irta Gaal Mózes.
46. Ábrázolástan. I. füzet. Irta Dr. Kolbai Arnold.
47. Ábrázolástan. II. füzet. Rajzok az ábrázolástanhoz.
- 48—49. Növényhatározó. Irta Dr. Cserey Adolf.
50. Stereometria. Irta Dr. Lévay Ede.
51. Világtörténelem. I. rész. Irta Cseh Lajos.
- 52—53. Stilisme. Irta Boros Rudolf.
54. Levelező gyorsírás. Irta Bódogh János.
55. Magyar közigazgatási jog. Irta Dr. Falcsik Dezső.
56. Alkotmányi politika. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
- 57, 57a. Magyar pénzügyi jog vázlata. Irta Dr. Bartha Béla.
58. Általános földrajz. Irta Hegedűs István.
59. Ethika. Irta Dr. Somló Bódogh.
60. Ásványhatározó. Irta Dr. Cserey Adolf.
61. Zeneműszótár. Irta Goll János.

62. A görög irod. tört. Irta Márton Jenő.
- 63—64. A Zománcz. Irta Mihalik József.
65. Vita-gyorsírás. Irta Bódogh János.
66. A magyar váltójog. Irta Dr. Berényi Pál.
67. Világtörténelem. II. rész. Irta Cseh Lajos.
- 68—69. A rajzolás vezérfonala. Irta Boros Rudolf.
- 70—72. Mythologia. Irta Dr. Losonczy Lajos.
73. Általános zenetan. Irta Goll János.
74. Államszámviteltan. Irta Dr. Berényi Pál.
75. Jogbölcsélet. Irta Dr. Somló Bódog.
76. Rovargyűjtő. Irta Dr. Cserey Adolf.
77. Szervetlen kémia. Irta Schwicker Alfréd.
78. Mechanika. Irta Dr. Lévay Ede.
79. Szociológia. Irta Dr. Somló Bódog.
80. Logika. Irta Dr. Schmidt Márton.
81. Akusztika. Optika. Hőtan. Irta Dr. Lévay Ede.
82. Árúüzleti szokások. Irta Matavovszky Béla.
83. A német irodalom rövid vázla. Irta Albrecht János.
84. Kereskedelmi jog. Irta Dr. Berényi Pál.
85. Elektromosság és mágnesség. Irta Dr. Lévay Ede.
86. Kosmográfia. Irta Dr. Bozóky Endre.
- 87—89. Lepkehatározó. Irta Dr. Cserey Adolf.
- 90—91. A testgyakorlás alapelemei. Irta Dr. Ottó József.
92. Kis fizikai földrajz. Irta Dr. Bozóky Endre.
93. Szerves kémia. Irta Schwicker Alfréd.
94. Világtörténet. III. rész. Irta Cseh Lajos.
95. Analytikai síkmértan. Irta Dr. Lévay Ede.
- 96—98. Bogárhatározó. Irta Dr. Cserey Adolf.
99. Meteorológia. Irta Dr. Bozóky Endre.
100. A magyar művelődés tört. Irta Dr. Bartha József.
101. Astronómia. Irta Dr. Wonaszek A. Antal.
102. Bevezetés a jog- és államtudományokba. Irta Dr. Kun B.
103. Banktechnika. Irta Juhász K.
104. Kereskedelem-isme. Irta Dr. Berényi Pál.
105. Gyakorlati olasz nyelvtan. Irta Dr. Cs. Papp József.
106. Fotográfálás. Irta Sajóhelyi Béla.

107. **Dramaturgia**, Irta Rakodezay Pál.  
 108. **Anthropologia** (Embertan). Összeállította Lósy József.  
 109. **Lélektan**. Irta Dr. Schmidt Márton.  
 110. **Physikai zsebkönyv**. Irta Dr. Bozóky Endre.  
 111. **Német helyesírás**. Irta Albrecht János.  
 112. **Mathematikai szünórák**. 1. füzet. Irta Mikola Sándor.  
 113. **Aesthetika**. Irta Dr. Bartha József.  
 114. **Mathematikai szünórák**. 2. füzet. Irta Mikola Sándor.  
 115. **Algebrai példatár**. 2. kiad. Irta Dr. Lévay Ede.  
 116. **Görög régiségek**. Irta Dr. Schmidt Márton.  
 117—118. **Az állatok fejlődése**. I. rész. Irta id. Dr. Perényi J.  
 119—120. **Magyar protestáns egyházjog**. Irta Hörk József.  
 121—123. **Gombaisme**. Irta Dr. Cserey Adolf.  
 124. **Az állatok fejlődése**. II. rész. Irta id. Dr. Perényi J.  
 125. **Építési enciklopedia**. I. füz. Irta Lechner J.  
 126. **Az állatok fejlődése**. III. rész. Irta id. Dr. Perényi J.  
 127. **Építési enciklopedia**. II. füz. Irta Lechner J.  
 128. **Kis ásványtan**. Irta Dr. Cserey Adolf.  
 129. **Építési enciklopedia**. III. füz. Irta Lechner J.  
 130. **Építési enciklopedia**. IV. füz. Irta Lechner J.  
 131—132. **A növények természetrajza**. Irta Dr. Cserey Adolf.  
 133. **Magyar közjog**. Irta Dr. Balogh Arthur.  
 134—135. **Az állatok természetrajza**. Irta Dr. Cserey Adolf.  
 136. **Magyar bányajog**. Irta Dr. Katona Mór.  
 137. **Kereskedelmi földrajz**. Irta Pataki Simon.  
 138. **Alkotmánytan**. Irta Dr. Balogh Arthur.  
 139. **Latin stílisztika**. Irta Dr. Cserép József.

A „Tudományos zsebkönyvtár“-ban legközelebb, de időhöz nem kötöttek, a következőkötetek megjelenése van tervbe véve:

<b>Egészségtan</b>	<b>Jogtörténet</b>	<b>Oktatási módszertan</b>
<b>Fogalmazványok</b>	<b>Képzőművel. tört.</b>	<b>Orosz nyelvtan</b>
<b>Földrajz (politikai)</b>	<b>Keresk. számtan</b>	<b>Ötvösség</b>
<b>Földtan</b>	<b>Könyvviteltan</b>	<b>Paedagógia</b>
<b>Galvanoplastika</b>	<b>Művészet története</b>	<b>Pénzügytan</b>
<b>Galvanostegia</b>	<b>Nemzetgazdaságtan</b>	<b>Polg. perrendtartás</b>
<b>Geológia</b>	<b>Népisme</b>	<b>Statisztika</b>

➡ Minden egyes füzet 60 fillér. ➡



# Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban

megjelent és tőle, valamint minden hazai könyv-  
árustól megszerezhető:

## II. Rákóczy Ferencz

fejedelem ifjúsága.

1676—1701

Irta **Dr. Thaly Kálmán.**

Második javított és bővített  
jutányos díszkiadás.

*Füzve 3 K, kötve 4 K 80 f.*

Az ország és népisme  
terén tett legnevezet.  
fölfedezések könyve.

Irta **Thomas-Fésüs.**  
Mintegy 200 a szöveg közél  
nyomott képpel. Két kötet.  
8° díszkötésben 7 K.

A legnevezetesebb  
találmányok könyve.

Irta **Thomas-Fésüs.**

320 a szöveg közél nyomott  
és egy címképpel.

Két kötet. 8° díszkötésben  
7 K.

A képzőművészetek  
története.

Irta **Prém József.**

Az építés, szobrászat és  
képirás fejlődése a leg-  
régibb időktől napjainkig.  
154 ábrával.

*Füzve 2 K 50 f., kötve 3 K.*

Népszerű  
közegészségtan.

A művelt közönségnek.

Irta **Dr. Thim József.**

*Füzve 1 K 50 f.; kötve 2 K.*

Az ezredévi országos  
hét emlékoszlop tört.

Irta **Dr. Thaly Kálmán.**

Hét fénynyom. kép.

*Füzve 1 K 60 f.*

## Kortársaink. Életrajzi vázlatok.

Szerkeszti **Dr. Fésüs György.**

Vállalatunk a tudomány, művészet, irodalom, politika  
stb. terén kiválóbb szereplésre hivatott nagyjaink  
rövid élet- és jellemrajzait öleli fel magában, arc- és  
műképekkel. Eddig a következő füzetek jelentek meg:  
**Kossuth Lajos** (60 fillér), **Jókai Mór** (40 fillér), **Tisza**  
**Kálmán** (80 fillér), **Rónai Jácint** (80 fillér), **Tréfort**  
**Ágoston** (40 fillér), **Munkácsy Mihály** (80 fillér),  
**Ipolyi Arnold** (2 korona), **Simor János** (2 korona),  
**Haynald Lajos** (2 korona 40 fillér), **Pulszky Ferencz**  
(2 korona).

*Kortársaink két kötetben füzve à 4 korona.*

